

له فقر څخه د يوې خالې نړۍ ايجادول: ټولنيز کاروبار او د سرمايه دارۍ نظام راتلونکي

GLOBAL URBAN DEVELOPMENT Volume 4 Issue 2 November 2008

نړيوال ښاري انکشاف، څلورم ټوک، دريمه گڼه، نومبر، ۲۰۰۸

ډاکټر محمد يونس

۲۰۰۸ م

ترجمه: ډاکټر امير محمد منصوري

کابل، ثور، ۱۴۰۱ هـ ش،

Ketabton.com

له فقر څخه د یوې خالي نړۍ ایجادول: ټولنیز کاروبار او د سرمایه داری نظام راتلونکی

ډاکټر محمد یونس

مقدمه

دغه لیکنه د ډاکټر محمد یونس د «له فقر څخه د یوې خالي نړۍ ایجادول: ټولنیز کاروبار او د سرمایه داری نظام راتلونکی» (۲۰۰۸ م) د مقالې مستقیمه ژباړه ده. د ډاکټر یونس دغه لیکنه لومړی ځل په ۲۰۰۸ م کال د نړیوال نښاری انکشاف (علمی مجله)، څلورم ټوک، دریمه گڼه، نومبر، ۲۰۰۸ م *GLOBAL URBAN DEVELOPMENT Volume 4 Issue* 2 November 2008 کې نشر شوي وه چې وروسته بیا د هغه په همدغه عنوان د کتاب په لومړي فصل کې هم راوړل شوه.

دغه موجوده مقاله په واقعیت کې د ډاکټر یونس د «ټولنیز کاروبار» د تصور فلسفي او نظري مبادي توضیح کوي، نو ځکه مې ښه و بلله چې د کتاب دغه فصل وژباړل شي. پدې ترتیب سره هیله کېږي چې دغه لیکنه له یوې خوا د فقر اړوند د بشري ستونځو هغه عوامل او ریښې چې د سرمایه داری نظام په ماهیت کې تر سترگو کېږي، یو څه توضیح کړي، او له بلې خوا به د ډاکټر یونس د «ټولنیز کاروبار» د تصور نظري مبادي او ماهیت د سرمایه داری نظام سره د مقارینې له لارې بیان شي.

د ډاکټر یونس له نظره سرمایه داری نظام په ماهیت کې د «اعظمې گټې» په ترلاسه کولو بنا شوی وي، او پدې ترتیب سره د بشري ستونځو د حل په ځای د ډیرو نورو بشري ناورینونو سبب گرځیدلای شي. له بلې خوا، البته د ډاکټر یونس له نظره، د «ټولنیز کاروبار» تصور د سرمایه داری نظام یو بدیل کیدای شي چې د بشري ستونځو د حل لپاره په مؤثر ډول کار وکړي. ټولنیز کاروبار هم د آزاد بازار د معمول شکل په شان د عرضې او تقاضا د اصل له مخې تنظیمیږي، خو گټه یې بیا د پانگه وال نه بلکې د ورو متصدیانو وي- پانگه اچوونکي هم پخپله د ټولنې غریب قشر وي، خو د گرامین بانک په شان نهاد یا افراد د کاروبار لپاره لازمي پانگه د قرضې په توگه ورکوي.

د ډاکټر یونس له نظره په کاروبارونو کې د ټولنیز مسؤلیت د زیاتوالی او ټولنیزو ښیگڼو ته د توجه کولو له لارې به د سرمایه داری نظام منفي جانبی عوارض، چې تر ډیره د «اعظمې گټې» د تر لاسه کولو له تصور څخه سرچینه اخلي، را کمه شي. د ټولنیز کاروبار له تصور سره سم، به هر انسان، که غریب هم وي، د کاروبار وړتیا لري، خو د کاروبار د پیلولو او پر مخ بیولو لپاره هغه لازم عناصر (سرمایه او واک) نلري، چې دا بیا د ټولنیز کاروبار د تصور له لارې لاسته راتلای شي. د گرامین بانک د ایجاد اساسي هدف په بنگله دیش کې غریبانو ته بې له تضمین څخه د ورو قرضو اسانتیا برابرول او هغوی ورو کاروبارونو ته هڅول وو. پدې ترتیب سره به واړه متشبثین د کاروبار د ایجادولو وړتیا پیدا کړي.

دغه مفکورې او تجربې کیدای شي زموږ په هیواد کې هم د استفادې وړ شي او هیله ده چې ځوان متشبثین او متقي متمویل اشخاص به یو څه ځینی زده کړای شي. لیکنه د هر چا لپاره، خو په خاصه د کاروباري لوستونکو او د پوهنتونی علومو په نهادونو کې د استفادې لپاره توصیه کېږي.

والله علی مانقول و کیل

منصوری

د داکتر محمد یونس لنډه پېژندنه

محمد یونس په بنگله دېش کې د گرامین بانک (د کلیو بانک) موسس دی. دغه بانک په ۲۰۰۶ م کالی کې ۴٫۷ میلیونه وړو قرضه اخیستونکو ته ۶٫۳۸ میلیارد ډالر قرضه ورکړې وه. دقرضو د بیرته تر لاسه کولو لپاره، گرامین بانک د (د پيوستون گروپونه) له سیستم څخه کار اخیست. دغه غیر رسمی کوچني گروپونه له یو بل سره په ګډه له بانک څخه د قرض اخیستو درخواست کوي او د پيوستون د گروپ هر غړی د گروپ د نورو غړو د ضامین په توګه عمل کوي. پدې ترتیب سره له فقر څخه د نجات او اقتصادي پرمختګ لپاره دوی د یو بل د هڅو ملاتړ کوي.

داکتر محمد یونس یو بنگله دیشی د ټولنیز کار ایجادونکی، بانکدار، اقتصاددان او مدنی فعال وو. داکتر محمد یونس ته د گرامین بانک (د کلیو بانک) د تاسیس او کوچنیو پانګه اچونو او د قرضو اخیستو په اړه د نوبتګرو کارونو له امله په ۲۰۰۶ م کال د نوبل جایزه ورکړل شوی وه. د گرامین بانک د قرضه اخیستو د نوبتګرو له برکته د بانکونو له خوا د قرض ورکولو دغه سیستم پخپله د ټولني په هغه غریب قشر پوری تعلق پیدا کړ چې په پخوا کې د مروجو بانکي قرضه اخیستو څخه محروم وو. داکتر یونس او گرامین بانک ته دغه د نوبل جایزه د «د کوچنیو قرضو د اعتبار له برکته د ټو لنی د غریب قشر د ټولنیزو او اقتصادي پراختیاوو او پرمختګ په لاره کې د دوی د هڅو» له امله ورکړل شوی وه. محمد یونس او گرامین بانک ته د سولی د نوبل د جایزې په مراسمو کې د ناروی هیواد د نوبل کمیټې ډاګیزه کړه چې «پایدار سوله تر هغو نشي تر لاسه کیدای تر څو چې د ټولني ټول وګړي له فقر څخه د خلاصون یوه لاره و نه مومي». کمیټې زیاته کړه چې «یونس او گرامین بانک دا ونښوده چې حتی د غریبانو هغه ډیر غریبان یې هم کولای شي د خپل پرمختګ لپاره هڅي وکړي». محمد یونس ته د نوبل د سولی په جایزې برسیره نوري متعددې جایزې هم ورکړل شوي دي؛ مثلاً: په ۲۰۱۰ م کال کې د پنوسلوانیا د پوهنتون لخوا محمد یونس په تیرو ۲۵ کلونو کې د نړی د ۲۵ ډیر اغیزمنو افرادو له جملي څخه بلل شوی وو.

داکتر یونس د یوه بل ډیر لوستل شوي مشهور کتاب مؤلف هم ده: د غریبانو بانک: «واړه قرضونه او د نړیوال فقر په ضد

مجادله Banker of the Poor: Micro- Lending and the Battle Against World Poverty

د ۲۰۱۱ م کال د فبروري په میاشت کې محمد یونس له څو نورو سره په ګډه د «ټولنیز کسب او کار- د یونس نړیوال نوبتګر عمل» بنیاد کینډود. د داکتر یونس دغه بنیاد په ټوله نړۍ کې د ټولنیزو معضلو د حل لپاره ټولنیز کسب او کار ایجاد او هغه ته یې توسعه ورکوله. سربیره پردې دغه بنیاد «د بشری نوي پانګې په اړه د یونس د لید لوری د تحقق او کاروني» نړیوالی اداري اجرائیه غړی په توګه د ودې په حال کې هیوادونو کې د ټولنیزو کاروبارونو د توسعه لپاره هم آسنتیاوې برابرې او د ودې په حال کې هیوادونو کې دولتونو، شرکتونو، نهادونو او غیر دولتي سازمانونو ته مشاورتی خدمتونه تهیه او وړاندې کوي.

داکتر یونس د چیتاګنگ په پوهنتون کې د اقتصاد استاد هم وو خو په ۲۰۱۲ م کال د ګلاسکو د پوهنتون ریس وګمارل شو چې تر ۲۰۱۸ م کار پوري یې هغه ښه تر سره کوله. محمد یونس د گرامین بانک موسس او مدیره هیئت غړی وو خو د ۲۰۱۱ م کال د مارچ په میاشت کې د بنگله دیش حکومت نوموړی د تخلفاتو او د عمر د زیاتوالي په وجه له دغو وظایفو څخه برطرف کړ.

۱. یو نوی ډول کاروبار

په ۱۹۹۱ م کال کې د شوروی اتحاد تر پاشل کېدو وروسته د آزاد بازار^۱ تصور د نړۍ په مخ خپور شو. د آزاد بازار اقتصاد په چین، جنوبی اسیا، د جنوبی امریکا په ډیره برخه، غربی اروپا او حتی په پخواني شوروي اتحاد کې خپلې رېښې وغځولي. ډیر داسې شیان شته چې آزاد بازار یې په ډیره عالی توګه تر سره کوي. که هغو ملتونو ته چې د سرمایه داري نظام اوږده مخینه لري، لکه غربی اروپا او شمالي امریکا، وکتل شي، نو د آبادی ډیرشواهد پکې لیدل کېږي. همداراز هلته موږ د تکنالوژیکي نوښتونو، ساینسي اکتشافاتو، او په تعلیمي او ټولنیزو برخو کې زیات پرمختګونه وینو. درې سوه کاله پخوا د معاصر سرمایه داري نظام رامنځته کېدو دا ممکنه کړه چې نړۍ پدې موده کې داسې پرمختګ تجربه کړي، چې هیڅکله یې پخوا نه و لیدلی. خو له دغو بریالیتوبونو سره سره، د شوروی اتحاد تر پاشل کېدو را هیسې، چې یو نسل تیرشوی، د ناامیدي یو احساس را منځته کېدونکی ده (په سرمایه داري نظام د بې باوري احساس راتوکیدونکی ده).

دا باور موجود ده چې سرمایه داري نظام بریالی دی. دکاروبار وده جریان لري، نړیوال تجارت په تیزی سره پراخېږي، کثیرالمیليتي تصدي گانې د پرمختلونکو ملتونو او په پخواني شوروي اتحاد پورې تړلیو هیوادونو په بازارونو کې خپرېږي او تکنالوژیکي پرمختګ په مضاعف ډول خپلې ودې ته دوام ورکوي. خو هر څوک لدې سوکالی څخه برخمن ندی چې د نړیوالې آبادی ویش یې داسې توضیح کوي: د نړۍ د عایداتو (درآمد) ۹۴ فیصده د نړۍ د نفوس ۴۰ فیصده افرادو ته ورځي، او د نړۍ پاته ۶۰ فیصده نفوس د نړۍ د عایداتو یوازې ۶ فیصده تر لاسه کوي. د نړۍ نیمایي نفوس د ورځې په له دوو کمو ډالرو گذاره کوي او تر یو بیلین پورې انسانان بیا تر یوه ډالر هم کم عاید لري. د نړۍ پر مخ غربت او فقر په مساوي توګه ندی تقسیم شوی: د مځکې پر مخ ځیني خاصې سیمې بیا د دغو پرمختګونو تر ټولو بدې اغیزې گالي. د افریقا نیمه صحرايي سیمې، جنوبی اسیا او د لاتین امریکا سلگونه میلیونونه غریب وگړي له لوړې سره لاس او گریوان دي. داسې دوراني آفتونه، لکه د ۲۰۰۴ کال ځونامي چی د هند د بحر ځیني سیمې یې په کنډوالو بدلې کړي، په دوامداره توګه سلگونه میلیونونه غریب خلک وژني. د نړۍ د شمال او جنوب یعنی د نړۍ د آبادو او متباقي وگړو تر منځ فاصله نوره هم زیاته شوې ده. یو شمیر هیوادونو چې پدې اړخو دريو لسيزو کې یې له اقتصادي پرمختګ څخه خوند اخیستی بیا د دې پرمختګ لوړ قیمت هم پری کړی دی. چین چې په ۱۹۷۰ ومو لسيزو کې یې اقتصادي اصلاحات په هیواد کې معرفي کړل یوه سریع اقتصادي وده تجربه کړه چې د نړیوال بانک د معلوماتو په بنیاد ۴۰۰ میلیونه چینایي وگړي له غربت څخه وژغورل شول. (د دې په نتیجه کی اوس د نړۍ د فقیر نفوس تر ټولو لوی شمیر په هند کې دي، سره لدې چې د چین نفوس ورباندی زیات دی).

۱. آزاد بازار (Free market) د «عرضي او تقاضا» په تصور بنا یو اقتصادي نظام ده چې د دولت کنترول پکې ډیر کم او یا هیڅ وي. برعکس یې کنترول شوی یا پلان شوی اقتصاد (Planned or controlled economy) یا اقتصادي نظام ده چېرې چې دولت د تولید منابع په اختیار کې لری او د آبادی د ویش او د اجناسو او خدماتو قیم او د مزدورانو مزد تعیینوي. د آزاد بازار او سرمایه داري نظام (Capitalism) اصطلاحات معمولا د یو او بل په مفهوم استعمالیږي خو یو څه تفاوت سره لري. که څه هم په آزاد بازار او سرمایه داري نظامونو کې عرضه او تقاضا اصل دی، چې د اجناسو د تولید او خدماتو د قیمتونو د تعیین لپاره اساس وي. سرمایه داري اقتصادي نظام د سرمایي د ایجاد او د تولیدي عواملو او د هغوی د ملکیت په مسئله باندې تمرکز لري، خو د آزاد بازار اقتصاد بیا د آبادی یا د اجناسو او خدماتو په تبادلې باندې تمرکز لري.

خو دغو ټولو پرمختگونو بیا یو شمیر بدې ټولنیزې ستونځې را منځته کړې دي. د اقتصادي ودې په لور په بېرته کې چینایي حاکمانو دې ته وکتل چې کمپنیو یې د سیمې اوبه او هوا ککړه کړه. برسیره پر دې د پرمختګ سره سره بیا هم د مالدار او غیر مالدار (آباد او غریب) تر منځ وینې او فاصله زیاتېږي. د تخنیکي شاخصونو، مثلاً د جینی ضریب² Gini Coefficient د محاسبو پر اساس د عایداتو (درآمد) تفاوت په چین کې د هند په نسبت په خراب حالت کې ده. حتی د امریکا په متحده آیالاتو کې، چې د نړۍ د ډیر آباد هیواد په توګه شهرت لري، هم ټولنیز پرمختګ مایوسونکی دی. له دولسیزو ورو پرمختګ وروسته په اخرو کلونو کې د هغو کسانو شمیر چې په غربت کې ژوند تیروي زیات شو. تقریباً ۴۷ میلیونه خلک (چې د امریکا د نفوس تقریباً شپږمه برخه جوړوي) روغتیایي بیمې نلري او اولیه روغتیایي خدماتو ته د لاسرسۍ په اړه له ستونځو سره مخ دي. د ساړه جنګ³ ترختمیدو وروسته ډیرو فکر کاوو چې دفاعي مصارف به کم او روغتیایي او تعلیمي ټولنیز پروګرامونه به زیات شي. خو د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر تر پېښې وروسته د امریکا متحده آیالاتو حکومت په نظامي او آمینیتي فعالیتونو تمرکز زیات کړ او غریب وګړي یې له نظره وغورزول.

دغه نړیوال مسایل بې توجه هم پاته نشول. د نوي زریزې په پیلیدو سره ټوله نړۍ منسجمه شوه تر څو دغه مسایل په نظر کې ونیول شي. په ۲۰۰۰ م کال د نړۍ مشران په ملګرو ملتونو کې سره راټول شول او د نورو اهدافو تر څنګ یې دا وپتيله چې تر ۲۰۱۵ کابل پوري به د نړۍ د فقر کچه نیمایي ته را کښته کړي (د ۲۰۰۰ وم کال په نسبت). خو د نیمایي وخت په تیریدو سره (په ۲۰۰۸ کال) کې د دغه هدف نتایج مایوسونکې دي او اکثر ناظرین باورمند دي چې د زریزې دغه هدف به پوره نشي. (د ډاکټر محمد یونس - د مقالې لیکوال - په باور: بنگله دیش تر یوه حده دغه هدف ته نژدې کیدونکی دی - هیله ده چې په بنگله دیش کې به د فقر کچه په ۲۰۱۵ کال کې نیمایي ته را کښته شوي وي).

څه شی غلط دي؟ پداسې نړۍ کې چې د آزادې تصدۍ ایدیالوژۍ یو ریښتني سیال نلري، نو د ډیرو خلکو لپاره آزاد بازار ولي ناکام شو؟ پداسې حال کې چې یو شمیر ملتونه د ډیرې سوکالی او آبادۍ په لور روان دي، ولې ډیر نور بیا شاته پاته شول؟

دلیل یې ساده ده: نا فلتر شوي بازارونه د دوی په موجوده شکل سره د دې لپاره ندي چې ټولنیزې ستونځې را کمې کړي، بلکې غالباً به فقر، مرضونه، ککړتیا، فساد، جرمونه او د مساوات نشتوالی (تفاوتونه) لانور هم ورسره ډیرشي.

² د جینی ضریب یا د جینی ممیز د ولسونو په سطحه د درآمد (عایداتو) ویش بیانوي. دغه تصور په ۱۹۱۲ م کال د ایټالیایي احصائیه پوه Corrado Gini له خوا را منځته شو چې معمولاً د اقتصادي غیر مساوات یو مقياس بلل کیږي. دغه ضریب د درآمد (عاید) یا په بل عبارت د نفوس پر سر د آبادي ویش اندازه کوي او د (صفر) او (یوه) تر منځ قیمت اخلي. د دغه ضریب صفر قیمت د نفوسو تر منځ د عایداتو بشپړ مساوي او یو د هغو بشپړ غیر مساوي حالت بیانوي. د دغه ضریب د (یو) قیمت (د عاید بشپړ غیر مساوت) دا معنی لري چې په یوه ټولنه کې یوازې یو کس ټول عاید ترلاسه کوي او نور ټول بیا صفر عاید لري.

³ سور جنګ (Cold war) د امریکا او شوروی اتحاد او د دوی د متحدانو تر منځ یو دوامداره کشمکش او تقابل وو. دغه نوم لومړي ځل تر دوهم نړیوال جنګ وروسته په ۱۹۴۵ م کال کې د Georg Ovel په یوه لیکلي مقاله کې ذکر شوی وو. سور جنګ د دغو دوو قطبونو تر منځ په سیاسي، اقتصادي او تبلیغاتي او تر یوه محدوده حده په تسلیحاتي جبهو کې یو ډول سیالي او تقابل وو. د شوروي تر رنګیدا وروسته د ساړه جنګ تصور هم هیر شو او یو قطبي نړۍ را منځته شوه چې امریکا پکې یکه تازه ښکاریده. داسې ښکاري چې پدې اخرو کې د ناتو د دوامداره پراختیا او د روسیې انزوا او دوامداره تحقیر د یو ډول نوي ساړه جنګ بڼه را منځته کوي. په سوريه او تر یوه حده په لیبیا کې د امریکا او متحدانو (ناتو) او اوسنی روسیې مداخله کیدل او په اوکرایین کې روانه جګړه د یو بل ډول ساړه یا «نیمه تاوده» جنګ ښیي بیانوي.

زه (د مقالې لیکوال) د نړیوالې⁴ نظریه تاییدوم - آزاد بازار باید د هیوادونو له حدودو څخه د باندې توسعه پیدا کړي، د ملتونو تر منځ تجارت اجازه ولري، او د سرمایه جریان (انتقال) او دولتونه باید بین المللی کمپنیو ته د تجارت او کاروبار اسانتیاوو چمتو کولو ته علاقمند وي، او د مالیې مناسب قوانین او اسانتیاوې ورکړي. نړیوالې (نړیوالتوب) د کاروبار د یوه عمومی اصل په حیث غریبو خلکو ته د نورو بدیلونو په نسبت ډیره گټه رسولای شي. خو د یوه صحیح نظارت او لارښود د نه موجودیت په صورت کې نړیوالې یو لوی بالقوه ضرر هم کیدای شي.

نړیوال تجارت د یوه سل لینه لوی جرنیلی سرک په شان ده چې پر مخکه باندې ډیرې ترافیکي څلور لارې او یو پرېل باندې د تیریدو مواقع لري. که په دغسې یوه لوی سرک ترافیکي اشارې، د سرعتونو د کنترول نښې، د وزن او جگوالي محدودیتونه او یا د سرکونو نښې نه وي، نو د مخکې مخ به د لویو قدرتمندو اقتصادونو لوی ټرکونه ونیسي. واره موټرونه - د یوه بزگر ډاکسن موټر، یا د بنگله دیش د غوایانو گاډۍ او یا بایسکلي کراچۍ به له دغسې لوی سرک څخه ایستل کیږي.

د دې لپاره چې د «دوه طرفه گټلو - دوه طرفه برد» نړیوالتوب ولرو، موږ باید عادلانه ترافیکي قوانین، ترافیکي اشارې او ترافیکي پولیس ولرو. دا اصل چې «هر څه د پیاوړي دي» بیا باید په داسې اصل تعویض شي چې دا تضمین کړي چې غریب ترین هم پدې جرنیلی سرک باندې لار لري. که داسې نه وي، نو بیا به نړیوال آزاد بازار د اقتصادي امپریالیزم په کنترول کې راځي.

په عین حال کې محلي، ساحوي او ملي بازارونه هم مناسبو مقررو او کنترول ته اړتیا لري تر څو د غریبو خلکو گټې خوندي کړي. د دغسې کنترول د نه موجودیت په صورت کې به مستعد (آباد خلک) په آسانی سره حالات د خپلې گټې په خوا ورکاږه کړي.

په ورځني ژوند کې د نامحدوده یو لینه سرمایه داری منفی اغیزې هرچیري لیدل کیږي - مثلاً هغه نړیوالې تصدۍ چې فابریکي د نړۍ په غریبو هیوادونو کې تاسیسوي، چیرې چې ارزانبیه مزدوران (د ماشومانو په شمول) په اسانې استثمار کیدای شي، تر څو د دوی گټه زیاته شي؛ هغه کمپنۍ چې د خپلو پیسو د سپما لپاره د هوا، خاورې او اوبو د ککړتیا عامل گرزي؛ یا هم د اعلاناتو کمپنۍ گانې چې د مضر او یا غیر ضروري محصولاتو د پلورلو لپاره د بازار موندني غولونکونکي نشرات کوي.

په نورو برسیره، موږ وینو چې د اقتصاد ټول سکتور د بشر غریب قشر، چې د نړۍ نیمایي نفوس جوړوي، له پامه غورزولي دي. په اقتصادي سکتور کې د نړیوال تجارت تمرکز په خلکو باندې د داسې لوکسو موادو خرڅلاو وي چې د دوی په کار نه وي، خو د کمپنیو گټه پکې ډیره وي.

زه په آزاد بازار باندې د ټولو لپاره د آزادي د یوه الهام اخیستونکي منبع به حیث باور لرم، نه د یوه وړوکي ممتاز قشر د انحطاط د مهندسۍ د وسیلې په حیث. د نړۍ آبادو هیوادونو په شمالي امریکا، اروپا او د اسیا په یوه برخه کې د نوښتګرو انرژيو، موثريت او د تحرک له قدرت څخه، چې د آزاد بازار تولید او محصول دي، ډیره زیاته گټه ترلاسه کړه. ما خپل ژوند دې ته وقف کړ چې د آزاد بازار عین دغه ډول گټې د نړۍ ډیرو هیرو شویو پرگنو ته راوړم - یعنی هغو ډیرو غریبو بشري کتلو ته کوم چې د بازار په اړه د اقتصاد پوهانو او کاروباریانو په خبرو کې کوم خاص عامل نه بلل کیږي.

4. نړیوالې Globalization هغه پروسه ده چې له مخې یې تجارت او کابارونه او نور سازمانونونه (د تعلیمي، فرهنګي، سیاسي او بشري سازمانونو په شمول) په نړیواله سطحه اغیزو ته پراختیا ورکوي او یا په نړیواله پیمانته عمل کوي.

زما تجربو دا وښووده چې آزاد بازار لکه څنگه چې قوي اوگټور ده، کيدای شي داسې مسایلو ته لکه نړيوال فقر او د محیط تنزل (خرابوالي) ته ځواب ويونکی شي، خو هغه وخت چې يوازی او په بيرحمانه توگه د هغه د مستعدترینو (مالدارترینو) واکدارانو (سهم لرونکو) مالي اهداف/گټې پوره کړي.

آيا دولت يو ځواب ده؟

ډير خلک داسې فرضوي چې آزادبازار ټولنيزې ستونځې نشي حل کولای، خو حکومتونه يې کولای شي. لکه څنگه چې شخصي سکتور د ځاني منافعو لپاره وقف شوی وي، نو داسې انگیرل کيږي چې حکومتونه به د ټولنو د گټو نمایندگي کوي. له دغه ځايه څخه دا باور لرل منطقي ښکاري چې لوی پیمانې ټولنيز مشکلات باید د حکومت د صلاحیتونو په محوطه کې وي.

حکومت کيدای شي پدې کې مرسته وکړي چې زموږ لپاره مطلوبه يوه نړۍ، چې موږ پکې ژوند کول غواړو، جوړه کړي. يو شمير داسې وظيفې دي چې د افرادو يا خصوصي بنسټونو په لاس نشي تنظيميدای - مثلاً ملی دفاع، يو مرکزی بانک چې د اسعارو وړاندې کول او بانکي کاروبار تنظيموي، ملی تعليمی نظام، ملی روغتيايي خدمات تر څو ټولو ته د روغتيايي خدماتو د رسد اطمینان حاصل شي او د عامه آفاتو اغيزې کمې کړای شي. دا هم مهمه ده چې حکومت د مقرر د وضع کولو له لارې پانگه اچونه کنترول او محدوده کړي - لکه ترافيکی قوانین. که څه هم په نړيوال اقتصاد کې د نړيوالې اړوند مقررې او قوانین لار اوسه هم د بحث موضوع ده او يو بين المللی اقتصادي نظم باید بشپړ را پيدا شي، اما ډير حکومتونه په ملي او محلي سطحو د آزاد بازار ښه مراقبت کوي. دغه خبره تر ډيره په رېښتینو صنعتي هيوادونو کې ډيره رښتیا ده چېرې چې سرمایه داري نظام اوږده تاريخي مخينه لري او دموکراتیکو حکومتونو هلته په تدريجي توگه د آزاد بازار د تنظيمولو مناسب مقررات او سيستمونه پياده کړي دي.

په دغسې مواردو کې (مالي) ترافيکی قوانین د آزاد بازار څخه د نظارت له لارې د غذا او دواگانو کاروبار تنظيموي او د مشتریانو د غلطولو مخنيوی کوي، مثلاً د خطرناکو او مضر محصولاتو خرڅلاو، د دروغجنو اعلاناتو خپرول، د قراردادونو څخه کوږوالی او د چاپيريال د ککړتيا پر خلاف قوانین. دغه قوانین د معلوماتو/ارقامو چوکاټ ايجاد او تنظيموی چې د هغه په حدودو کې کاروبار او کاروباری اجرات تر سره کيږي - مثلاً د اسعارو د ذخاير و اجراءات، د شرکتونو د مالی چارو معلومات افشا او خپرول، او د محاسبو او کنترول معیاری کړني. دغه مقررې او قوانین دا تضمینوي چې کاروبارونه په مناسبه سطحه پرمخ بيول کيږي.

د کاروبارونو لپاه ترافيکی قوانین بی عيبه او کامل هم نه وي او هميشه په ښه توگه نه اعمالیږي او پدې توگه د قوانینو له موجودیت سره سره ځینې شرکتونه بیا هم مشتریان غولوي، چاپيريال ککړوي او پانگه اچوونکي هم غولوي. دغه ډول ستونځې په خاصه توگه په پرمختلونکو هيوادونو کې ډيرې درنې او جدي وي، چېرې چې حکومتونه يې ضعیف او ادارې يې فاسدې وي. په پرمختلليو هيوادونو کې حکومتونه معمولاً د چارو د تنظيم وظيفې په ښه توگه تر سره کوي، که څه هم ۱۹۸۰ یمې لسيزې را پدېخوا محافظه کار سياستمداران⁵ هڅې کوي او له هر ممکن فرصت

⁵ په غربي سياسي قاموس کې د محافظه کار او دموکرات دوه اصطلاح گانې دي. د محافظه کار اصطلاح هغه سياسي لید لوري ته راجع کيږي چې د پخوانی عرف (که حکومتی نظام وی یا اجتماعی، اقتصادی یا بل څه) باندې ټنگار لري او د مودرن (عصری کیدو) سره مخالفت ښيي. په مجموع کې محافظه کاران په ټولنيزو امورو، په خاصه اقتصادي چارو کې د دولت په کم او د آزاد بازار په لوی رول باندې تاکید کوي.

څخه يې گټه اخيستی چې د حکومتونو د تنظيم امور له نظره وغورزول شي. بيا هم حتی د کاروباري امورو يو ډير اعلى حکومتی نظارت او کنترول سیستم هم يوازى بس نه وي چې د جدي او درنو ټولنيزو مسايلو حل کول خو لا پيرېده چې حتی ور سره د مقابلي کولو تضمين وکړي. د نظم او کنترول حکومتی سیستمونه د کاروبارونو په لارو چارو اغيزې لرلای شي، خو هغو ساحو ته چې کاروبارونه يې له پامه غورزوي، رسيدگى نشي کولای. تجارت او کاروبارونه د مسايلو په حلولو نشي مامور کيدای او يو ډول محرکاتو ته اړتيا لري تر څو دا کار کول وغواړي.

کاروباری ترافيکی قوانین په نړيوالو اقتصادي لويو لارو (جرنلی سرکونو) د وړو موټرونو او لاریو او حتی ریکشاگانو لپاره هم د تگ راتگ ځای ځایگي برابرولای شي. خو د ميليونونو هغو خلکو په هکله چې حتی د عادي عراده جاتو مالکان هم نه وي، څه وشي؟ په ميليونونو هغه بنځې، او ماشومان به څه کوي، چې د دوی بنيادي بشري اړتياوې لا هم بې ځوابه پاته دي؟ څنگه وکولای شو چې د نړۍ نيمايي نفوس چې د ودې په ټيټه سطحه کې دي، د دې وړتيا او قابليتونه تر لاسه کړي تر څو دوی هم د نړيوال اقتصادي څرخ روان جريان ته را پورته شي او پدې ترتيب د آزاد بازار په اقتصاد کې سيالي وکړای شي؟ اقتصادي تمځايي اشارې او ترافيکی پوليس دغه کار نشي ترسره کولای.

حکومتونو د تاريخ په اوږدو کې هڅې کړي دي چې د دغه ټولنيزو مسايلو حلولو ته لاره پيدا کړي. په منځنيو پيړيو کې انگلستان ضعيف قوانین لرل چې نه يې شو کولای د هغو خلکو مرسته وکړي چې په بله لاره يې نشو کولای. معاصر حکومتونه داسي پروگرامونه لري چې ټولنيزو مسايلو ته رسيدگي کړای شي، مثلا حکومتونه ډاکټران، نرسان، معلمان، ساينس پوهان، ټولنيز کارکوونکي او څيړونکي استخداموي تر څو د بې وسه وگړو ملاتړ وکړي.

په ځينو هيوادونو کې حکومتی ايجنسيانې د فقر په له منځه وړلو، ناروغيو او نورو ټولنيزو مسايلو په کمولو کې تر نيمې لارې رسيدلي دي. بنگله ديش يو له دغسي هيوادونو څخه ده چې د نړۍ يو له پر نفوسه منطوقو څخه شميرل کيږي چې ۱۴۵ ميليونه وگړي يې د امريکا د ويسکونسن د ايالت په برابر ساحه^۷ کې اوسيږي. که په بله ژبه ووايو چې که د ټولې نړۍ نفوس د امريکا په متحده ايالاتو کې سره را ټول کړو نو د نفوسو تکايف ميزان به يې د بنگله ديش د (هغه وخت) نفوس د تکايف تر ميزان لږ کم وي. لدې سره سره بيا هم بنگله ديش د نفوس د فشار د کچې په را کمولو کې ښه پرمختگ کړی دی. په اخرو دريو لسيزو کې د مور په سر د اولادونو په ميزان کې د پام وړ کمی راوستل شوی او دغه تمايل لا روان دی. (په ۱۹۷۵ م کال کې د مور په سر ۶،۳ خو په ۱۹۹۹ م کې بيا دغه ميزان ۳،۳ ته راټيټ شو). دغه جالب او د توجه وړ ښه والی تر ډيره حده د حکومت د هڅو له برکته را منځته شو چې د هيواد په سطحه د روغتيايي کلينیکونو له لارې د ولادتونو تر منځ د واټن د مراعات لپاره لازم محصولات ویشل، معلومات خپرول او روغتيايي خدمات وړاندي کول پکې شامل وو. د فقر په پرمختگ او د فقر په تخفيف او کمښت کې غيردولتي موسساتو او همداراز د گرامين بانک هڅو هم مهم رول ولوباوه.

حکومتونه د ټولنيزو مسايلو د حل په اړه ډير څه کولای شي. حکومت لويه اداره وي او د دې قدرت لری چې د ټولنو هر گوټ ته ورسيږی او د مالياتو له لارې ډير منابع بسپچ او را ټول کړي. د غريبو هيوادونو حکومتونه هم د نړيوالو مرستو له صندوق څخه اعانې او کم سوده يا بې سوده پورونه تر لاسه کولای شي. نو دا آسانه ښکاري چې ټولنيز مسايل

^۶. منځنی پيړی Middle Ages د اروپا په تاريخ کې په پنځمه ميلادي پيړی کې د روم د تمدن د سقوط څخه را وروسته بيا په اروپا کې د رينيسانس تر دورې پورې (تقریبا ۱۳-۱۵ ميلادي پيړی پورې) تاريخی دورې ته ويل کيږي.
^۷. د بنگله ديش نفوس اوس ۱۶۳ ميليونه دی او خاوره يې تقریبا د افغانستان څلورمه برخه کيږي.

سره را ونغبنتل او د دولت په غاړه کې ور واچول شي او ورته ووايي چې «دغه ده در وايې خله او سم يې کره!» خو که دغه طريقه موثره وای نو ټولنيز مسايل به لاپخوا حل شوي وای. د ټولنيزو مسايلو موجوديت د اثباتوي چې حکومتونه يوازي په خپل ځان دغو مسايلو ته ځواب ولی نشي ويلاى؟.

د دې سوال د ځواب دلایل يو څو دي. يو دا چې حکومتونه ممکن غير موثر وي، ورو عمل کوي، فساد ته تمایل پکې وي، بيوروکراسي پکې زياته وي او د ځان دايمي کار يې بولي. دغه ټول بيا د حکومتونو د گټې جانبي عوارض دي چې: د حکومت حجم لوی وي (پرسيدلي اداري جوړښتونه)، قدرت، او متمرکز او مالدار قشر په حتمي توگه حکومتونه غټوي او ځانته يې جذبوي تر څو يې د خپل قدرت او مال د زياتوالي لپاره وکاروي.

حکومتونه معمولا د شيانو د ايجاد لپاره ښه وي خو چې کله د هغو شيانو د وجود ضرورت رفع شي او د حکومت د اوږو بار وگرزي، نو د هغو د بندولو لپاره بيا ښه نه وي. د گټو ترلاسه کول - مخصوصا د وظيفو، په هره نوي اداره کې ايجادیږي. په بنگله ديش کې هغه مامورين چې يوازي د دې لپاره گمارل شوي وو چې په دولتي ادارو کې ساعتونه کوک کړي (چاپی ورکړي)، سره لدې چې هغه ساعتونه په برښنايي ساعتونو تعويض شول خو دغو مامورينو تر کلونو پورې دغه بستونه ساتلی وو او تنخواوی يې اخیستې⁸. سياسيون هم په حکومتي ادارو کې د موثريت مانع گرزيږي شي - که څه هم (سياسيون) شايد د شفافيت «حسابدهي» په معنی وي.

دا واقعيت چې د خلکو گروپونه دا غواړي چې حکومت د دوی گټې وساتي او په خپلو نمايندگانو فشار راوړي چې د دوی د گټو حمايت وکړي، او دغه بيا د دموکراسۍ يوه اساسي ځانگړتيا ده. خو په عين حال کې دغه اړخ بيا کله کله داسي معنی پيدا کوي چې د پرگنو د منافعو په عوض د يوه يا څو باقدرته متنفذو گروپونو منافع معتبرې وبللي شي. د مثال په توگه په امريکا کې د غير معقول او غيرموثر روغتيايي اسانتياوو سيستم، چې په لسگونو ميليونه خلک يې له روغتيايي بيمو څخه بې برخې کړي دي. د بيمو په دغه ناروا سيستم کې د اصلاحاتو راوړل ځکه نا ممکن دي چې د باقدرته بيمه اي او دواسازي کمپنيو له گټو سره مغايرت لري. د حکومتونو دغه ارثي کمزورتياوې دا توضيح کوي چې ولې د پخواني شوروي اتحاد دولتي کنترول شوی اقتصادي نظام بالاخره وپاشل شو اوسقوط يې وکړ. د حکومت دغه ډول کمزورتياوې داهم توضيح کوي چې د نړۍ په گوټ گوټ کې ولي خلک د دولت په ملکيت او پشتوانه باندي د ټولنيزو مسايلو د حل سره خوشحاله نه دي. حکومتونه بايد زموږ د بدترينو مشکلاتو په رفع کولو کې مرسته وکړي خو حکومتونه يې يوازي په خپل سر نشي حل کولای.

⁸. زموږ د هيواد په اردو کې هم د فيل د ډاکټر قصه شته، سره لدې چې په موجوده نظامي جزوتامونو کې فيل نه وو خو د پخواني تشکيل سره د فيل ډاکټر وو.

د غیر انتفاعي (خیریه) مؤسساتو سهم

د نړۍ په سطحه له حکومت څخه ستړي شوي ډیر هغه خلک چې د ټولنیزو مسایلو په اړه فکر او اندیښنه لري، غیر انتفاعي یا غیر منفعتي مؤسسات (Non Profit Organizations) یې پیل کړل تر څو د ټولنیزو مسایلو د حل په اړه یو څه وکړي. د غیر انتفاعي اصطلاح ډیر مختلف شکلونه لري او په مختلفو نومونو یادېږي: غیر انتفاعي مؤسسات، غیر دولتي مؤسسات، رضا کارانه مؤسسات، خیریه ټولني، بشردوستانه بنسټونه، او نور.

«رضاکار» خدمت له نورو انسانانو سره د بنيادي خواخوږي په تصور او فکر کې رېښه لري. د نړي ټول اديان خپلو پيروانو ته لارښوونه کوي چې له محتاجو سره مرسته وکړي. په ځانگړي ډول په اضطراري حالاتو کې غیر انتفاعي بنسټونه مرستې تر لاسه کوي چې زیانمن شوو کسانو ته یې ورسوي. مثلاً یو کال په بنگله دیش کې د بحر د مد او جذر څخه د را سر شویو سیلابونو په وخت د نړۍ له مختلفو برخو څخه سخاوتمندانه مرستو په بنگله دیش کې د لسگونو زرو انسانانو ژوند وژغوره. له دغه سره سره دا ثابت شوه چې غیر انتفاعي مؤسسات په یوازی سر د ټولنیزو ستونزو د ځوابولو لپاره کافي نه دي. دوامداره او حتی ورځ په ورځ خرابیدونکي نړیوال فقر، سیمه ایز ټول شموله امراض، بې کوري، لوږه، او د چاپیریال ککړتیاوې د دې ادعا لپاره کافي شواهد دي چې دا بڼي چې رضاکار فعالیتونه دغه کار نشي تر سره کولای.

رضاکاري هم په خپل ځان کې یو ډول ذاتي کمزورتیاوې لري: رضاکاري د سخي افرادو، مؤسساتو او یا هم د دولتي اجنسیو په دوامداره اعانو باندي تکیه لري. کله چې دغه اعانې ودرېږي نو د رضاکارانه مؤسساتو هغه ښه کار هم درېږي. بر سیره پردې د غیر منفعتي مؤسساتو له هر ریس څخه دا خبره اوریدل کیږي چې د ټولو اړتیاوو د رفع کولو لپاره کافي پیسې ورسره نشته. حتی که (د خلکو) اقتصاد قوي هم وي او د خلکو بټوې له پیسو هم ډکې وي، بیا هم د عایداتو څخه د رضاکارانه اعانو ورکولو لپاره یو ه محدوده برخه وي. په سختو وختونو کې چې کله د اړوخلکو ضرورتونه ډیر زیات وي، نو د اعانو اندازه هم کمه وي. رضاکاري د څاڅکو د تجمع د اقتصاد یو شکل ده نو کله چې څاڅکی بند شي، نو له اړو سره مرسته هم بندېږي.

په اعانو باني اتکا کول نور مشکلات هم را پیدا کوي. په داسې هیوادونو کې چې ټولنیز مسایل ډیر زیات دي، لکه بنگله دیش، د جنوبی اسیا په نورو سیمو، د لاتین امریکا په لویه برخه او نیمه صحرايي افریقایي سیمو کې د رضاکاره فعالیتونو لپاره موجود منابع معمولاً ډیر لږ پیدا کیږي. سربیره پردې د دغسې سیمو لپاره د لرې پرتو ممولو هیوادونو له وگړو څخه د داسې سیمو لپاره چې هغوی هیڅ نه وي لیدلي او هلته د داسې خلکو لپاره چې هغوی یې هیڅ نه پیژني، د اعانو د تر لاسه کولو دوامداره علاقه ساتل هم ستونځمن کار وي - مستمرې اعانې تر لاسه کول مشکل وي. دغه ستونځه د منلو وړ ده، خو په نتیجه کې یې د هغو هیوادونو وگړې چې جدي او حادې ټولنیزې ستونځې لري، بې توجه پاته کیږي.

دغه ستونځه د بحرانونو د وقوع پر وخت لا لویېږي، مثلاً کله چې هلته طبعي آفات رامنځ ته شي، کله چې جنگونه د ولسونو د پاڅون سبب شي او بیا ورڅخه رنځېږي، کله چې وبايي ناروغیانې خپرې شي، او چیري چې یوه سیمه د چاپیریالي سقوط په وجه نوره د انسانانو د اوسیدو وړ نه وي. همداراز د رضاکاري عرضه په چابکۍ سره د تقاضا په اندازه نه وي. په اوسنیو حالاتو کې له نړۍ څخه په مکرره توگه خبرونه خپرېږي چې دومره اندیښنې او د توجه وړ تقاضا

پخوا هیڅکله نه وه واقع شوي. له تلویزیونو څخه د ډراماتیکو او مهیجو فاجعو راپورونه د رضاکارو زمیانو د اعانو اسهام ژر جذبوي، پداسي حال کې چې نوري مهیجې فاجعي چې کمي خپرېږي⁹، بیا له پامه غورزیډلي پاته کېږي. او بالاخره اعانه ورکوونکي هم «سترېږي او حوصلې بايلي» او بالاخره اعانه ورکوونکي هم درېږي¹⁰.

په نتیجه کې ویلای شو چې د غیر انتفاعي مؤسساتو د موثریت لپاره یو حد او اندازه ده. په دوامداره توگه له تمویلونکو افرادو او بنسټونو څخه د اړتیا وړ اعانو راټولول د غیر انتفاعي مؤسساتو انرژي او وخت نیسي، پداسي حال کې چې دوی باید د خپلو پروگرامونو د ودې او توسعې پلانونه جوړ کړي وای. له دغه ځایه پدې کې شک نشته چې غیرانتفاعي موسسات د ټولنیزو ستونځو سره د مقابلي لپاره ډیر پرمختگ نشي کولای.

له هغو ټولو بنو کارونو سره سره چې غیر انتفاعي موسسات، غیر دولتي موسسات او بنسټونه یې تر سره کوي، له دوی څخه د نړۍ د ټولنیزو بدبختیو د حل توقع نشي کیدای. د دغه ډول موسساتو ماهیت ته په کتو سره په واقعیت کې داسي توقع لرل ناممکنه بریښي.

⁹ لکه چې اوکرایني مهاجرو دغه حقیقت ښه بیان کړ – د اوکراین تر جگړې مخته امریکا او اروپا د مهاجرو په مخ تقریبا دروازي ترلي وی او ښي لاسی محافظه کار سیاست مداران د مهاجرو پر خلاف علني دریدلی وو، خو د اورکراین مهاجرو ته یې بیا لیبیک وایه او په خپلو کورونو کې یې ځای ورکاوو. داسی عوامل لکه رنگ، مذهب او سیاسی ملحوظات به موثر وو، خو د اورکراین جگړې ته د روسیې د تهاجم پر خلاف زیاتو تبلیغاتو هم خپل ځای پکې لاره.

¹⁰ هغه منل چې وایي « مهمان یک روز، دو روز اما نه تا نوروز »!

خو جانبه نهادونه - انكشافی نخبه گان

خوجانبه نهادونه یوبل ډول موسسات دي چې د دولتونو لخوا حمایه او تمویلیري او د ټولنیزو ستونځو د هواري لپاره پیژندل شوی رول لوبوي. د دوی ماموریت دا ده چې په هغو هیوادونو او سیمو کې چې د شمالي نیمې کرې د مستعدو ملتونو څخه وروسته پاته دي د اقتصادي ودې د تقويي له لاري فقر او غربت له منځه یوسي. د خوجانبه نهادونو له جملې څخه نړیوال بانک بیا د نورو په سر کې راځي. نړیوال بانک د خصوصی سکتور یوه کرکې لري چې دتمویل بین المللي شرکت¹¹ یې بولي. څلور نور ساحوي انكشافی بانکونه هم دي چې د نړیوال بانک څخه پیروي کوي. له بده مرغه چې خوجانبه نهادونو هم په عمل کې خپل مسلکي ټولنیز اهداف ندي ترلاسه کړي. د حکومتونو په شان دوی هم بیوروکرات، محافظه کار، ورو حرکت کوونکي، او معمولا د ځان پالونکي گرزیدلي دي. د غیرانتفاعي موسساتو په شان دوی هم په مزمنه توگه له لازم بودجوي کمښت سره مخ وي، په آسانی تکیه نشی ورباندې کیدای او په خپلو پالیسیو کې متناقض وي. ددې په نتیجه کې هغه سلگونه بیلونه ډالر چې دوی پدې اخرو لسيزو کې مصرف کړل تر ډیره حده غیر موثر ثابت شوي دي - په خاصه د نړیوال فقر د امحا او له منځه وړلو په شان د اهدافو اړوند شاخصونو له مخې.

د فقر او غربت له منځه وړل د نړیوال بانک په شان د خوجانبه نهادونو د اساسي اهدافو له جملې څخه دي، خو دوی د دغه هدف د لاسته راوړلو لپاره په لویه پیمانته اقتصادي ودې باندې تمرکز کوي. ددې معنی داده کله چې په یوه هیواد یا سیمه کې د ټول کورني تولید¹² کچه جگه شي، نو نړیوال بانک مدعي کیږي چې دوی خپل ماموریت سرته رسولی دی. د ټول کورني تولید وده کیدای شي په غیر معمولي ډول ورو وي؛ دغه وده کیدای شي داسي وي چې غریبو خلکو ته یې هیڅ گټه نه وي رسیدلي؛ کیدای شي دغه وده حتی د غریبو د تاوان له برکته تر لاسه شوي وي. خو بیا هم هیڅ یو له دغو دلایلو څخه نړیوال بانک د خپلو پالیسیو بدلولو ته نه ترغیبوي.

پدې کې هیڅ شک نشته چې د فقر په راتیټولو کې وده یا پرمختگ ډیر مهم ده، خو داسي انگیرل چې د فقر په کمښت کې یوازي دا مهمه ده چې وده ارتقا وکړي، پالیسی جوړونکې دې ته اړباسي چې باید د صنعتي کیدو او میکانیزه کیدو لپاره زیربناوې جوړي شی¹³.

د ودې او پرمختگ هغه رویش چې نړیوال بانک یې تقویه کوي، مختلف ډولونه لري چې ځینی یې له اندیبننو څخه خالي نه او له مخاطرو سره گډ وي. یو ډول پرمختگ یا وده د «غریب نواز» او بل ډول یې «غریب دوښمنه» پرمختگ په نوم بلل کیدای شي، چې معمولا د پالیسی د دوو ځانگړو بدیلونو په بڼه ظاهریږي. داسي انگیرل کیږي چې ولو که پالیسی سازان د «غریب نواز پرمختگ» تشخیص هم درست وکړای شي او د ترلاسه کولو لپاره یې کار هم

¹¹International Finance Corporation (IFC)

¹²Gross Domestic Product (GDP)

¹³. د مقالې د مولف له نظره صنعتي کیدل، او میکانیزه کیدل د غریبو په گټه ډیر نه، بلکې د سرمایه دارو په گټه وي. د میکانیزه کیدو په صورت د غریبو خلکو لپاره کارونه کمیري او د صنعتي کید په صورت کې د چاپیریال ککړتیا متصوره وي، چې په مستقیم او غیر مستقیم ډول دغه ډول زیربناوې بیا د ټولنو دغریب قشر لپاره تاواني بلل کیدای شي.

وکړي، خو بیا به هم هغه حقیقي مسئله به یې ورکه کړي وي. واضح ده چې د پالیسي سازانو هدف داوي چې یو اقتصادي څرخ ایجاد کړي تر څو غریب خلک په هغه اقتصادي څرخ کې ځای شي¹⁴. پدې ترتیب پالیسي جوړونکي د غریبو خلکو، په خاصه د بنځو او د بې بضاعته کورنیو د ماشومانو هغه عظیم او سرشاره پټ استعدادونو ته توجه نه کوي او له پامه یې غورځوي. دوی غریب قشر د یوه مستقل رول لوبوونکي (اکتور) په حیث نشي لیدلای. دوی د ټولنو او په ټولنه کې د غریبو خلکو د روغتیايي، تعلیمي او د کاري چارو په اړه اندیښنې لري، خو دوی دا نشي لیدلای چې غریب خلک کولای شي پخپله (پدې اړه) رول لرونکي وي¹⁵. پداسې حال کې چې غریب خلک هم کولای شي ځانته شغل پیدا کړای شي، متشبث وي او نورو ته هم کار ایجاد کړي.

پر دې سربیره، پالیسي جوړونکي د پرمختګ په خپلو هڅو کې د مخکې له مخکې تاسیس شویو نهادونو د لا تقویه کیدو پر تلاشونو تمرکز کوي. پدې هکله هیڅکله هم بحث نه کوي چې ممکن دغه موجوده نهادونه به د فقر او غربت د رامنځته کیدو او یا دهغه په دوام کې برخه ولري. هغه نهادونه او هغه پالیسي گانې چې پخپله د فقر د ایجاد وسیله شوي وي، د هغه د له منځه وړلو اعتماد نشي ورباندې کیدای، برعکس د فقر د له منځه وړلو لپاره باید نوي نهادونه طرحه او ایجاد شي تر څو د غریبو ستونځي حل کړای شي.

نوري ستونځې د هغو چینلونو د انتخاب له ساحې را ولاړې چې تمویلونکي یې د پروژو د تعیین او عملي کیدو لپاره انتخابوي. بین الدولی (د دو دولتو تر منځ) او څو جانبه (د یوه هیواد او بین المللی نهادونو (مثلا نړیوال بانک) تر منځ) دواړه تمویلونکې تقریبا یوازی د حکومتي نظام له لارې مرستندویه کارونه ترسره کوي. د دې لپاره چې واقعي اغیزې تر لاسه شي، نو دوی باید دې ته اجازه ورکړي چې د ټولنو له ټولو برخو سره کار وشي او باید دې ته تیار وي چې له دولتي حلقو څخه د باندې په ټولنو کې له موجودو ابتکاري ظرفیتونو څخه گټه واخیستله شي. زه باوري یم چې که تمویلونکي له حکومتي نظام څخه د باندې ټولنې ته ورسېږي، دوی به ډیر په زړه پوري نوښتونه پیدا کړي. دوی کولای شي چې له ورو پروژو څخه پیل وکړي او که مثبت نتایج یې ترلاسه شول، نو بیا د نوره وده هم وکړي.

له کلونو راهیسي ما د نړیوال بانک او د گرامین بانک¹⁶ کاروباري سبک او سلیقې سره مقایسه کولې. په نظري توګه مور یو ډول کاروبار لرو چې له غریبو خلکو سره مرسته کوو تر څو له فقر څخه خلاص شي، خو هغه طریقه چې مور ورباندې دغه هدف تعقیبوو بیا ډیر فرق سره لري.

14. د ډاکټر یونس هدف شاید دا وي چې د نړیوال بانک د فقر د امحا رویشونه دا ایجابوي چې پالیسي جوړونکي داسې یو اقتصاد و غواړي چې کارونه پیدا او پدې ترتیب غریب خلک په کارو وگمارل شي. خو د ډاکټر یونس په فکر د پرمختګ په دغه نظریه کې غریب خلک «شین» گڼل کیږي، داسې چې یو څوک یې ځای په ځای کوي اما خپل تحرک یې نه تشویقېږي.

15. د «مشترکي کیدو ذهنیت» اصطلاح هم د «دغوښتلو یعنی راکړه = بده» معنی لري او مفهوم یې داده چې د فقر د امحا په دغو مولونو کې د ټولني غریب قشر او په غوټه کې غریب ملتونه له مستعدو ملتونو او سرمایه دار قشر څخه د «غوښتلو» ذهنیت پیدا کوي او سرمایه داری نظام یې هم د «د اخیستونکي - گیرنده» په حیث روزي پداسې حال کې چې هر څوک د خپلو ستونځو د هوارولو توان پخپله ښه لري خو تقویي ته اړتیا لري.

16. گرامین بانک Grameen Bank چې لغوي معنی یې د «کلیو بانک» ده، په بنگله دیش کې د ډاکټر یونس د ټولنیز کاروبار لپاره له غریبو خلکو سره د قرضو د ورکړې لپاره تاسیس شوی بانکي سیستم دی. دغه ډول بانکي قرضي د ډاکټر یونس له نظره په واقعي توګه له اړمنو سره مرسته کوي چې خپل کاروبار پیل کړي او نورو ته هم په خپلو ورو کاروبارونو کې کارونه ایجاد کړي. گرامین بانک تر یوې لسیزې مخکې پوري د نړیوالو تمویلونکو منابعو لخوا د زیاتي توجه وړ وو او ډیرې مرستې یې ترلاسه کړې وې. دغه ډول مرستې د ډاکټر یونس له نظره نه د سرمایه داري نظام او نه هم د بشپړ دولتي اقتصاد نمایندګی کوي. په سرمایه داری نظام کې د گټې د اعظمي کیدو له نظریې سره سم غریب خلک سود لرونکي قرضي نشي ترلاسه کولای او په دولتي اقتصاد کې خو غریبو ته یوازی د ځاني مزدوري امکانات مهیا کیدای شي.

گرامین بانک همیشه پدې عقیده وو چې که کله مقروض په مشکل کې ولویږي او ونشي کولای چې خپله قرضه تادیه کړي، نو دا زموږ مسؤلیت ده چې مرسته ورسره وکړو. که موږ له مقروض سره کومه ستونځه ولرو، نو موږ ځانته وایو چې هغه په حقه ده او موږ به حتمي په خپلو پالسيو یا د هغو په عملي کیدو کې کومه غلطی کړي وي. بیا نو موږ بیرته ځانته گورو او هغه اصلاح کوو. موږ خپل مقررات ډیر انعطاف منونکي جوړوو تر څو هغه د قرض کوونکو له ایجاباتو سره وفق ولري یا ورسره د تعدیل وړ وي.

همدا راز موږ قرضه اخیستونکي هڅوو چې پخپله تصمیم ونیسي چې اخیستل شوي قرضه په کوم شکل وکاروي. که یو قرض اخیستونکي د گرامین بانک له مامور څخه پوښتنه وکړي چې «مهرباني به مو وي که را ته ووايي چې کوم کاروبار به ښه وي»، د بانک پرسونل داسې روزل شوي دي چې ورته وپه وایي چې «ښه غواړم، زه دومره هوښیار نه یم چې تاته د کوم ښه کاروبار په اړه کوم نظر درکړم. گرامین بانک ډیرې پیسې لري خو د کاروبار په اړه نظر نلري، ځکه نو گرامین بانک تاسې ته مراجعه کوي. ته نظرونه لري او موږ پیسې لرو. که گرامین بانک د کاروبار ښه افکار درلودلای، نو د دې پر ځای چې تاسې ته پیسې درکړي هغه به یې په خپله په کاروبار اچولي وای او نورې پیسې به یې گټلي وای».

موږ غواړو چې زموږ قرضه تر لاسه کوونکي خپل ځان مهم وگڼي. که کوم قرضه اخیستونکي ووايي چې دی پخپله کومه کاري تجربه نلري او له قرضي اخیستلو ډډه وکړي، نو کوشش کوو چې هغه قانع کړو چې دوی کولای شي چې دوی پخپله د کوم کاروبار په اړه فکر وکړي او له بانک سره یې شریک کړي. دا کار کیدای شي د دوی لومړنۍ کاري تجربه وي! موږ ورته وایو چې که داسې هم وي نو پروا نلري، یو کاروبار باید له یو ځای څخه پیل شي - هر کار یو پیل لري!

په نړیوال بانک کې د بانک او قرض غوښتونکي تر منځ دغه معامله بیا بالکل بل ډول وي. که ته بختور وي او د بانک قرضه تر لاسه کړای شې، نو دوی پیسې درکوي، خو برسیره پردې دوی همدارانگه د کاروباري مفکورو، تخصص، تریننگ، پلانونه، اصول او مقرري هم درکوي. له تا څخه غوښتل کیږي چې ته به زېر خطونه، شنه خطونه او سره خطونه تعقیبوي - په هر قدم کې به د دوی لارښوونې په دقت لولي او مراعات کوي به یې. له دغه ډول نظارت سره سره بیا هم پروي همیشه له پلان سره سمې پر مخ نه ځي. د پروژو د ناکامي په صورت کې بیا معمولاً مقروض ملامت بلل کیږي او د پروژې د ناکامۍ عواقب تحمل کوي.

د دغو دوو ادارو د مشوفاتو د سیستمونو تر منځ هم ډیر فرقونه شته. گرامین بانک د خپل پرسونل او د بانک د شعباتو د ارزونو او مشوفاتو یو پنځه ستوریز سیستم لري. که زموږ یو مامور د خپلو مربوطه قرض کوونکو څخه (چې معمولاً ۶۰۰ تنه وي)، سل فیصده تادیات تر لاسه کړل، نو هغه ته شین ستوری ورکول کیږي. که هغه د خپل کار په پایله کې گټه ایجاد کړي وي، نو بل ستوری ورکول کیږي - (آبی ستوری). که هغه نور خلک داسې منسجم کړي وي، چې درآمد یې (بانک ته) د هغه د ټول قرضو په نسبت ډیر وي، نو هغه ته بل ستوری ورکول کیږي (زرغون ستوری). که هغه دا اطمینان تر لاسه کړي وي چې د هغه اړوند د قرضدارانو د ټولو کورنیو ماشومان مکتب ته ځي، نو دی نصابی ستوری تر لاسه کوي. بالاخره که د هغه ټول قرض اخیستونکي له فقر او غربت څخه خلاص شي، نو هغه سور ستوری تر لاسه کوي او طبعي ده چې هغه به د خپلو دغو لاسته راوړنو څخه ویاړ تر لاسه کړي.

برعکس، په نړیوال بانک کې، د دفتر د یوه غړي موفقیت د هغه د هغه قرض په مقدار پوري تړلی وي چې دی له مقرضانو سره په بریالیتوب معامله ورباندې کوي، نه دا چې د قرضې نتایج څه وو. مور (گرامین بانک) د قرضو کچه په هیڅ شکل د خپل مامور د تحسینولو په سیستم کې په نظر کې نه نیسو.

له یوې مودې راهیسې د نړیوال بانک (WB) او د پیسو نړیوال صندوق (IMF) د تړلو پر ضد کمپاینونه کیدل خو زه د دغسې کمپاینونو سره موافق نه یم. دغه دواړه ډیر مهم نړیوال نهادونه دي او د ډیرو ښو عواملو لپاره تاسیس شوي وو. د دې پر ځای چې وتړل شي، باید له سره بشپړه بیا کتنه ور باندې وشي. له هغه وخت را وروسته چې دغه نړیوال نهادونه تاسیس شول، نړۍ ډیر بدلون موندلی ده نو دا وخت رارسیدلی چې دغو نهادونو ته بیا کتنه وشي. واضح ده چې موجود جوړښتونه او د دوی کارې مقررات په موجوده حالاتو کې د دوی د فعالیت لپاره مناسب ندي. که له ما څخه وپوښتل شي، نو زه به (د دغو نهادونو د ښه والي لپاره) په لاندې نظرونو باندې ټینګار وکړم:

- د دواړو خصوصي او دولتي پانګه اچوونکو لپاره باید یو نوی بانک خلاص شي، چیرې چې خصوصي پانګه اچوونکي به د ټولنیز کاروبار له مودل سره سم پانګه اچوونه کوي (چې زه به یې په لاندې پاڼو کې توضیح کړم)؛
- دغه ډول نوی بانک باید له دولتونو، غیر دولتي مؤسساتو او د یوه نوي ډول مؤسساتو (ټولنیز کاروبار) له لارې کار وکړي، چې په راتلونکو پاڼو کې به در وپېژندل شي؛
- نړیوال بانک باید د نړیوال مالي تصدې (International Finance Cooperation) په ځای بله کړکۍ ولري - د ټولنیز کاروبار کړکۍ؛
- د نړیوال بانک عمومي ریس باید د څیړنې د یوې کمیټې له خوا وټاکل شي، کوم چې د نړۍ له هرې برخې یو مناسب قابل کانديد و گڼل شي؛
- نړیوال بانک باید په محلی کچو د نیمه خودمختاره څانګو له لارې فعالیت ولري، چیرې چې هره څانګه یې خپل مشورتي بورډ لري، نه داسې چې د یوه بی صلاحیته هیوادني دفتر په شان وي؛
- د پرسونل ارزیايي باید د دوی د کړنو په کیفیت او د دوی د کار په ترلاسه شویو اغیزو پورې تړلی وي، نه د معامله شویو قرضو په حجم پورې¹⁷. که کومه پروژه ناکامه شي، او یا ضعیف اجراءات ولري، نو هغه اعضا باید مسؤل وبلل شي چې د هغې پروژې په طرح او حمایه کولو کې یې برخه لرله؛
- نړیوال بانک باید هر کال خپلې ټولې پروژې د فقر او غربت په کمولو کې د هغوی د اغیزمنتوب په اساس درجه بندي کړي او په هر هیواد کې د بانک دفتر هم په عین اساس درجه بندي کړي.

¹⁷. په اوسنی حالت کې نړیوال بانک څنګه کار کوي؟ البته تر اوسه هم د نړیوال بانک د واښنګتن هیډ کوارټر ټول تصامیم نیسي.

د تصدی¹⁸ ټولنیز مسؤلیت

په نړۍ کې د ټولنیزو مصایبو او غربت د دوام په ځواب کې د کاروبار په ساحه کې د ټولنیز مسؤلیت یو بل ځواب هم را منځ ته شو. غیر دولتي مؤسساتو (NGOs). ټولنیزو فعالانو او سیاسيونو په تصدیو باندې فشار راوړ تر څو دوی د کار، چاپیریال، د محصولاتو کیفیت، قیمت (نرخ) او عادلانه تجارت په اړه خپلې پالیسي گانې تعدیل کړي.

باید و وایو چې د دې درخواست په ځواب کې ډیرو تصدیو مثبت عکس العمل وښود. پدې اړخو کې د کاروبار ډیرو ریسانو خپل کاروبارونه د «عوام فریبي – ولس غلطولو» د ذهنیت پر بنا اداره کول. دوی د خپلې گټې د اعظمي کیدو لپاره خپل کارگران استثمارول، چاپیریال یې ککړاوه، په محصولاتو کې یې تقلب کاوه او غلطول یې کول. دوی دا هر څه د گټې تر نوم لاندې تر سره کول. په اکثر پرمختللیو هیوادونو کې دغه حالت اوس نشته. د دغه ډول فریب کاریو د مخنیوي یو دلیل دولتي مقررات دي، خو بل دلیل یې هم د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت تحریک (Corporate Social Responsibility) بلل کېږي.

د دغو اتحادیو د فعالیت له برکته اوس میلیونونه خلک پدې ښه پوهیږي او خبرتیا ځینې لري چې تصدی گانې کوم ښه او کوم بد کارونه کولای شي. اخبارونه، مجلې، تلویزیونونه، راډیوگانې او انټرنیټ د تصدیو د غلطو کړنو په اړه نظارت کوي، اعتراضونه نشوای او ټولنو ته د هغو په اړه معلومات وړاندې کوي. ډیر شمیر مشتریان له هغه ډول کمپنیو سره، چې ټولنو ته مضرې وي، له همکارو مخ گرزوي. د دغو غړونو یوه نتیجه دا شوه چې اکثره کاروباري تصدیگانې دا خوښوي چې په ټولنه کې د ځان یو ښه تصویر ایجاد کړي. پدې توگه دغه کار د د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت تصور نور هم قوي کړ.

د تصدیو ټولنیز مسؤلیت دوه بڼې لري: یو شکل یې د تصدیو ضعیف مسؤلیت بللای شو. د دغه ډول د تصدی ټولنیز مسؤلیت طریقه دا وي چې «تر هغو چې گټې ته مو تاوان نه وي، خلکو او د مخکې کړې ته ضرر نه رسوو». له دغو کمپنیو څخه چې د ټولنیز ضعیف مسؤلیت د تصور پر بنا کار کوي، توقع دا وي چې دوی به مضر محصولات نه پلوري، د فابریکو ککړي اوبه به سندونو ته د تویدلو پر ځای په مخکو کې خښوي، او دولتي مامورینو ته به بدې نه ورکوي. د شرکتونو د ټولنیز مسؤلیت د دوهم ډول، یعنی «قوی ټولنیز مسؤلیت» بیا وایي چې «له خلکو او د مخکې له کړي سره ښیگڼه وکړي» (البته تر هغو چې گټه مو کمه نه شي). دغه ډول کمپنۍ (شرکتونه یا تصدیگانې) بیا په فعال ډول داسې فرصتونه لټوي چې په کاروبار کې یې نورو ته گټه ورسیري. د مثال په توگه ممکن دوی د «زرغونو محصولاتو»¹⁹ تولید ته پراختیا ورکړي، خپلو کارکوونکو ته تعلیمي او روغتیايي اسانتیاوې برابرې کړي، او داسې نور نوښتونه حمایه کړي چې په کاروبارونو کې په دولتي مقرراتو کې شفافیت او عدالت را منځته کوي.

18. تصدی د انګلیسي (Corporate – Corporation) لپاره کارول شوی ده. د نوم په توگه یې معنی کاروبار – تجارت او کمپنی ده، خو د فعل په حیث یې معنی له لویو کمپنیو یا له یوې خاصې لویې کمپنۍ سره تړاو لرل دي (یعنی د کاروبار برخه یې کېدل).

19. زرغون محصولات (Green Products) هغو محصولاتو ته وایي چې د دوام په ټوله موده کې، یعنی د هغه د تولید له پروسې څخه نیولې بیا د استعمال او استهلاک او له کاره لویدو تر وخته پورې یې چاپیریال ته د ضرر کچه ټیټه وي. مثلاً د بانجانو روب چې په لاس کار کرل شویو داسې بانجانو څخه جوړ شوي وی کوم چې په طبیعي سرو تقویه شوی او بیا د لمریزې انرژۍ په وسيله په چلیدونکي دستګاوو کې تولید شوي وي. که دغه روب د په ټیلو چلیدونکي دستګاوو کې تولید شي، بیا ډیر زرغون محصول نه وي.

سوال دا ده چې: ايا د تصديو ټولنيز مسؤليت د کاروبار په مشرانو کې د مثبت بدلون راوستلو لپاره يوه رهبري کوونکي قوه ده؟ ايا د تصديو ټولنيز مسؤليت به هغه ميکانيزم وي چې مور يې په لټه کې يو، چې لږ تر لږه يو شمير ټولنيز مشکلات حل کولای شي؟

د دې سوالونو ځواب، متاسفانه، چې «نه» ده. د دې ادعا لپاره څو (لاندې) دلایل موجود دي: د ټولنيز مسؤلانه کاروبار تصور په يوه بڼه نيت بنا وي، لکن يو شمير متصديان (د شريکتونو مالکان) له دغه تصور څخه سؤاستفاده کوي او ناوړه گټه ځيني اخلي او د خپلو کمپنيو د گټې لپاره مواد ځيني توليدوي. داسي ښکاري چې د دوی کاروباري فلسفه دا وي چې: تر څو چې ممکنه وي ډيره گټه تر لاسه کړه، ولو که غريبان استثمار هم کړي. خو بيا لدې گټې څخه يوه وړه برخه د ټولنيزو مسایلو حل ته وقف کړه او يا داسي يو بنياد جوړکړه چې داسي کارونه وکړي تر څو مو کمپني نوره هم تقويه شي. بيا نو د خپل سخاوت په اړه ښه تبليغات کولای شي²⁰.

دغه شان کمپنيو ته د تصديو د ټولنيز مسؤليت تصور د کړکۍ يوه پرده وي. په ځينو مواردو کې عين کمپني چې د ټولنيز مسؤليت په لار کې يې يو سينت اعانه ورکړي وي، ۹۹ سينته بيا د ځان د گټې پداسي پروژو لگوي چې ټولنيز مصایب لا پسي خرابوي. پدې ترتيب سره دغه نو بيا د ټولني د بهبود لپاره يو فارمول نشي کيدای.

يوڅو داسې کمپني هم شته چې مالکان يې د زړه له کومې له ټولنيز بدلون سره علاقه لري. د دغسې کمپنيو شمير مخ په زياتيدو ده دا ځکه چې د مديرانو ځوان نسل د کمپنيو دراس په موقفونو باندې را غلي دي. د پخوانيو په نسبت د دې وخت ځوان ريسان په تلویزيونو او انټرنېټ کې د ټولنيزو مسایلو په اړه ښه آگاهي لري او له نړيوالو انديبننو سره ښه همغږي لري. دوی د چاپيريال د بدلون، د ماشومو کارگرانو، د ايډز د خپریدا، د ښځو حقوقو او نړيوال غربت په شان مسایلو ته پاملرنه کوي. کله چې دغه ځوانان د کمپنيو معاونان، ريسان او يا هم د کمپنيو عمومي ريسان وي، نو دوی دغه ډول انديبننې د کمپنيو د بورد په مجالسو کې مطرح کوي. دغه ډول نوي مشران هڅي کوي چې د تصديو ټولنيز مسؤليت د دوی د کاروبار د کارۍ فلسفې مرکزۍ هسته وگرزوي.

دغه د ښه نيت يوه هڅه ده. د کمپنيو مديران هغه چاته مسؤل وي چې د کمپنيو مالکان وي - که هغه يو شخصي يا يو سهامي شرکت وي چې مالکانو يې د مالي ذخيرو له لاري پانگه پکې اچولي وي. په هريوه صورت کې د شرکتونو مالکان يوازې يو هدف لري: بايد د دوی د اچولي پانگې نغدي (پولي) ارزښت زيات شي. نو هغه مديران چې دوی استخدام کړي وي بايد د کمپني د يوې نتيجې (لاسته راوړنې) د راپور ورکولو کوشش وکړي: د شرکت د ارزښت زياتيدل²¹! د شرکت د ارزښت زياتيدل بيا يوازې د شرکت د گټې د زياتيدو له لاري ممکن وي. په حقيقت کې د شرکتو د گټې اعظمي کيدل د شرکتونو د مديرانو قانوني تعهد (مسؤليت) وي، مگر که مالکان کوم بل ډول ماموريت ور وسپاري.

هغه کاروباري شرکتونه چې د شرکتونو د ټولنيز مسؤليت د ادعا په مطابقت کار کوي، په واقعيت کې په ملفوف يا هم صريح ډول پورته اصل عملي کوي²². په واقعيت کې دوی وايي چې: « مور به د ټولنيز مسؤليت په محوطه کې کار

20. زموږ په هيواد کې د دغه ډول په اصطلاح «خيرييه نهادونو» په لسگونو مثالونه شته. د ماين پاکي په نوم مؤسسات چې خاوندان يې د «خيرد کار» په نوم ميليونران شول!

21. پانگه اچول يې بايد گټه ولري.

22. يعنی خپلې گټې مقدمې بولي او ټولنيز مسؤليتونه بيا د اعظمي گټې څخه وروسته جانبي مسؤليت بولي.

کوو تر هغو چې دغه مسؤلیتونه زموږ د اعظمې گټې د ترلاسه کولو خنډ نه وي». د شرکتونو د ټولنیز مسؤلیت یو شمیر هواداران ادعا کوي چې د گټې ترلاسه کول او ټولنیز مسؤلیت له یو بل سره حتمي متضاد نه وي. دغه ډول ادعا کله کله سمه هم وي. په ځینو خاصو مواردو کې ممکنه ده چې د ټولنو اړتیاوې او د اعظمې گټې فرصتونه سره متصادف شي. اما هغه وخت چې د تصدیو ټولنیز مسؤلیت او گټه سره همغږي ونلري، څه واقع کېږي؟ کله چې د بازار تقاضا او د ټولنو اوږدمهاله منافع له یو بل سره تضاد ولري، څه واقع کېږي؟ شرکتونه په دغسې صورتونو کې څه کوي؟ تجربو ښودلې ده چې گټه همیشه گټونکې (برنده) وي. دا چې مدیران د شرکتونو مالکانو یا ساهمینو ته مسؤلیت لري، نو دوی باید گټې ته لومړیتوب ورکړي. که دوی کمه گټه د ټولنیزې رفا په ځای ومني، نو مالکان به بیا دوی په غداری متهم کړي او د شرکت ټولنیز مسؤلیت به د شرکت د گټې لپاره غیر مسؤله کړنه و بولي.

پدې ترتیب سره نو که د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت مدعیان د ټولنیز، مالي او چاپیریالي «دری خطي قاعدو» په هکله غږېږي، د کومو په اساس چې شرکتونه/ تصدی درجه بندي کېږي، په واقعیت کې یوازې یو معیار مهم وي: مالي گټه!

په ۱۹۹۰ ومي لسيزی او بیا د نوي پېړۍ په پیل کې د موټر جوړولو امریکایي کمپنیو د SUVs په نوم غټ موټر جوړول چې جوړول یې ډیر زیات منابع ایجابوی او د تیلو مصرف یې هم زیات دی او پدې ترتیب د چاپیریال ککړتیا کې لویه ونډه لري، اما دا چې کمپنۍ د دغو موټرو له کاروبار څخه ډیره گټه تر لاسه کوي، نو دغه ډول موټرونه لا ډیر مشهور دي او شرکتونه په میلیونونو دغه ډول موټرونه تولید او خرڅوي. SUVs د ټولني، چاپیریال او نړۍ لپاره مضر دي، خو د موټر جوړولو د شرکتونو اساسی هدف گټه ترلاسه کول دي، نو دوی بیا هم هغه څه ته، چې ډیر غیرمسؤله عمل ده، دوام ورکوي.

دغه مثال د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت یو ډیر بنیادي مشکل بیانوي. شرکتونه د دوی د ماهیت له مخې داسې دي چې د ټولنیزو مسایلو/ستونځو سره د معاملې وس نلري. د دې وجه دا نده چې د دکاروبارونو ريسان ځان پرست، حریص، او یا بد خلک دي، بلکه د مسئلې ریښه د کاروبار په ماهیت کې ده، نه د افرادو په ځانې مشخصاتو کې. په سرمایه داری /پانگه وال نظام کې د کاروبار د تصور په هسته کې هغه څه دي چې له ټولنیزو مسایلو (ستونځو) سره په یوه لار نشي تللای.²³

²³. د هغه مثل سره سم چې وايي: د بل غم د ځان گټه – چې یو مر نشي، بل به مور نشي.

سرمایه داري نظام یو نیمگري ټولنيز ساختار (جوړښت) ده

سرمایه داري نظام د بشری ماهیت یو تنگ لید لري او داسي فرضوی چې بشر یو بعدي مخلوق ده، چې یوازي اعظمي گټه پیژني. د آزاد بازار هغه عمومي پیژندل شوی تصور په واقعیت کې د بشر په دغه ډول یو بعدي اصل بنا شوی ده. د آزاد بازار د تیوري منطق دا دی چې په ټولنه او نړۍ کې یوازي هغه وخت ښه تره برخه اخیستلای شی چې د ځان لپاره ډیره برخه تر لاسه کړی. د دغې نظریې معتقدین چې کله د تلویزیون په پرده غمجن خبرونه گوري، نو دوی ددې پرځای چې تعجب وکړي چې آیا د اعظمي گټې هڅې د ټولو علاج کیدای شی، خو دوی خپل دغه شکونه له نظره غورزوي او د دې پرځای په نړۍ کې د ټولو بدو پېښو ملامتیا د آزاد بازار په ناکامي کې بولي (یعنی هغه څوک ملامتوي چې آزاد بازار یې نده عملي/کامیاب کړی). دوی خپل مغز داسي روزلی وي چې په ښه توگه یو عملي کوونکی آزاد بازار هیڅکله غیر مطلوب نتایج نه رامنځته کوي.

زه فکر کوم چې د بشري مسایلو(مصایبو) او ناوړه پېښو، علت به د «آزاد بازار ناکامي» نه وي، بلکې مسئله به تر دې ډیره ژوره وي. د بشر په اړه فرضیه د آزاد بازار نظریه په خپله یو «ناکام تصور» ده.

د کاروبار د سنتي (عرفي) نظریې له مخې انسان یو بعدي فاعل فرض شوی، چې متشبهت گڼل شوی او توقع ځیني کيږي چې د کاروبار مشری وکړي. پدې ترتیب د دغې نظریې له مخې انسان د ژوند له مذهبي، احساسی، سیاسي او ټولنیزو اړخونو څخه منزوي شوی وي. له دغه ځایه انسان یوازي د یوه ماموریت لپاره گومارل شوی چې د گټې اعظمي کول دي. پدې نظریې کې هغه (انسان) د یو بل یو بعدي انسان پوسيله حمایه کيږي، چې هغه پانگه اچوونکی وي، تر څو هغه خپل ماموریت سرته ورسوي. د اوسکار وایلد²⁴ له خبرې سره سم، دوی د هرشي قیمت (نرخ) پیژني (په څو ده)، خو د هیڅ شی په ارزښت نه پوهیږي (څومره اهمیت لري).

زموږ اقتصادي نظریې د یو بعدي انسان نړۍ جوړه کړه چې د آزادبازار لوبې ته یې ژوند وقف شوی وي او هلته موفقیت بیا یوازې د گټې په مرسته اندازه کيږي. دا چې موږ د هغې نظریې په وسیله ترغیب شوي یو چې هلته گټه تعقیبو، او یوازي گټه د انسان د خوشالي موجب بلل کيږي، نو موږ په ډیر شوق او ذوق سره د هغې نظریې تقلید کوو او هڅه کوو چې ځان په یو بعدي انسان واړوو. د دې پر ځای چې نظریه له واقعیت څخه پیروي وکړي، موږ د فشار له لارې واقعیت له نظریې څخه پیروي کولو ته را بولو. پداسي حال کې چې واقعیت له تیوري سره ډیر فرق لري. خلک یو بعدي موجود نه، بلکې په مهبج او جالب ډول څو بعدي موجودات دي. د دوی احساسات عقاید، لومړیتوبونه، او د سلوک نور علایم (او عروض) په ډیره ښه توگه د هغو میلیونونو رنگونو له ماهیت سره مقایسه کیدای شي، چې له دریو اولیه رنگونو څخه جوړیدای شي²⁵. ځیني ډیر مشهور پانگه وال د علاقو مختلف ابعاد لري، چې دوی رهبري وي. د علاقو دغه مختلف ابعاد بیا دغه توجیه کوي چې ډیر مشهور او بانفوذه پانگه وال، لکه Andrew Carnegie او

24. اوسکار وایلد (Oscar Wilde) د ایرلند یو مشهور شاعر، درامه نویس او ناول لیکونکی وو چې د ۱۹ پیړۍ په پای کې یې ژوند کاوو او د خپل وخت د ادب یوه نامتو څیره بلل کيږي.

25. اساسي یا اولیه رنگونه د نورو رنگونو له ترکیب څخه نه تر لاسه کيږي او درې دي: سور – ژیر او آبی. د دغو دریو اولیه رنگونو په خپل منځ کې له جوړه ایز او د درې واړو له ترکیب څخه اوه ثانویه رنگونه جوړیږي ثانویه رنگونه له منشور څخه د نوري طیف د تیریدو او انکسار له لارې لیدل کیدای شي.. د دغو ۷ ثانوی رنگونو له ترکیب څخه بیا نور میلیونونه رنگونه جوړیدای شي.

Rockefellers څخه نيولې بيا تر Bill Gates پوري بالاخره د گټې له لوبې څخه مخ اړوي او په نورو عالي اهدافو متمرکز کيږي. زموږ د څو بعدي شخصيت د وجود معنی داده چې هر کاروبار نه يوازي بايد د گټې د اعظمي کيدو د يوازيني هدف لپاره وي.

۲. ټولنيز کاروبار : څه ده او څه نه ده؟

د دې لپاره چې سرمايه داری نظام تکميل شي، مجبور يو چې يو بل ډول کاروبار مروج شي - هغه چې د بشر څو بعدي ماهيت مني او تصديقوي يې. که موږ موجوده کمپنی د اعظمي گټې د ترلاسه کولو په تصديو کې بيان کړو، نو د کاروبار نوي بڼه به ټولنيز کاروبار وبولو. متشبهين به ټولنيز کاروبار داسي عياروي چې نه يوازي به محدوده ځاني گټه لاسته راوړي، بلکې خاص ټولنيز اهداف بايد هم تعقيب کړي.

د آزاد بازار بنيادگريانو ته به دا لکه يو کفر ښکاره شي. د کاپيټاليزم په موجوده مذهب کې داسي کاروبار چې اهداف يې له گټې ورها خوا نور څه وي، ځای نلري. له دغه سره سره، که ټول کاروبارونه د اعظمي گټې کاروبارونه هم نه وي، نو بيا هم په پوره اطمینان سره ويلای شو چې آزاد بازار به متضرر نشي. واضح خبره ده چې سرمايه داري نظام د اصلاح وړ دی، او واضح ده چې د موجوده پانگه والي نظام شرايط ډير لوړ دي (د تحمل وړ ندي)، چې دوام ورکړای شو (نو اصلاح ته يې اړتيا ده). پدې ټنگار کول چې ټول کاروبارونه د هغو د تعريف سره سم (په ذات کې) حتمي بايد د گټې د اعظمي کيدو کاروبار وي، او دغه د يو فی البدیهه حقيقت په توگه منل شوی، دا معنی لري چې موږ داسې يوه نړۍ جوړه کړې چې د بشر څو بعدي ماهيت مو پکې له پامه غورزولی دی. د دې په نتيجه کې کاروبارونه زموږ د ډيرو مبتلابه تهديدونکو مسایلو له حلولو څخه عاجز دي.

لازمه ده چې موږ انسان په حقيقي توگه درک کړو او د هغه مختلف الوجهي توقعات (خواهشات) ومنو. د دې کار د ترسره کولو لپاره موږ بايد داسي کاروبارونه تشويق او ايجاد کړو چې له شخصي گټې ورها خوا نور اهداف هم تعقيب کړي - داسي کاروبارونه چې په بشپړ ډول د چاپيريال او ټولني مبتلا به مسایلو حل ته متعهد وي. د اداري جوړښت له مخې دغه نوی ډول کاروبار په اساسي توگه د موجوده اعظمي گټې د کاروبار په شان ده، خو د اهدافو له اړخه فرق ورسره لري. د نورو کاروبارونو په شان (دغه نوی کاروبار) کارگران استخداموي، محصولات او خدمات توليدوي، او دغه توليدات او محصولات مشتريانو ته د هغه له هدف سره په سم قيمت عرضه کوي. خو د هغه بنيادي هدف او د ارزونې معيارونه داسې وي چې ټولنيزي گټې به (هغو ته چې ورسره تماس لري) ولري. کمپنی به گټه تر لاسه کړي، خو پانگه وال چې دغه کمپنی حمايه کوي، بيا هيڅ گټه نه تر لاسه کوي اما تر يو څه وخت وروسته به بيا خپله پانگه بيرته تر لاسه کړي - يعني پانگه وال د کمپنی په گټه کې برخه نلري، خو خپله سرمايه تر يو څه وخت وروسته بيرته تر لاسه کوي. نو ټولنيز کاروبار هغه کمپنی (شرکت) ده چې د گټې د ترلاسه کولو په عوض د علت په وسيله رهنمايي کيږي او پدې وسيله د نړۍ د بدلون لپاره د يو بالقوه اجنت په توگه عمل کوي.

ټولنيز کاروبار يو رضاکارانه (خيريه) عمل ندی، بلکې په هر مفهوم سره يو کاروبار ده. کله چې يو دغسې کاروبار خپل وضع شوي ټولنيز اهداف تر لاسه کړي، نو خپل ټول مصارف به هم تر لاسه کوي. څوک چې يو کاروبار په مخ وړي

نو د هغه چا په نسبت چې یو خیریه کار کوي، بل ډول فکر او بل ډول کار کوي د ټولنیز کاروبار دغه ډول ماهیت د هغه ماهیت او په ټولنه کې د هغه اغیزې تعریفوي.

په نړۍ کې ډیر مؤسسات فعالیت کوي چې د ټولنیزو گټو په ایجادولو باندې تمرکز لري. اکثراً له هغو څخه خپل مجموعي مصارف نشي اعاده کولای (تاوان کوي) غیر انتفاعي او غیر دولتي مؤسسات په خیریه اوقافو (صدقو)، د بنسټونو په اعانو یا هم دولتي حمایو باندې تکیه لري. د دوی اکثر قیادتونه متعهد افراد وي او د قدر وړ کارونه ترسره کوي. اما دا چې خپل مخارج د دوی له فعالیتونو څخه نشي پوره کولای، نو دوی مجبور وي چې د خپل وخت او انرژي یوه برخه د مصارفو لپاره د پیسو (مالي منابعو) په پیدا کولو (اعانو جلبولو) تیرکړي.

ټولنیز کاروبار د مروج اعظمې گټې د کاروبار د اصولو سره سم فعالیت کوي او پدې ترتیب هدف یې د خپلو ټولو مصارفو بشپړ او حتی تر هغو (مصارفو زیات) پوره کول وي ځکه چې تمرکز یې د داسې محصولاتو تولید او خدماتو عرضه کول وي چې ټولنیزې گټې لري. د دغه هدف د تعقیبولو لپاره ټولنیز کاروبار په خپلو تولید شویو محصولاتو او عرضه شویو خدماتو یو فیس یا قیمت هم ږدي.

د ټولنیز کاروبار د تولید شویو محصولاتو یا عرضه شویو خدماتو څخه د گټې ترلاسه کولو لپاره مختلفې طریقې شته چې لاندې یې یو څو مثالونه وړاندې کيږي:

- یو ټولنیز کاروبار به بازار کې د غریبو او خوارخواکو ماشومانو لپاره مقوي غذا او نور محصولات په ډیره ټیټه بیه تولیدوي. دغه ډول محصولات به ځکه ارزانه وي چې په لوکسو قیمتي مارکیټونو کې د سیالي لپاره قیمت بیه قوطیو او کارتنونو یا هم اعلانونو ته اړتیا نلري. برسیره پردې تولیدونکی شرکت یې هم د اعظمې گټې په ترلاسه کولو مجبور نه وي.
- یو ټولنیز کاروبار د غریبو لپاره د روغتیايي بیمو پالیسی طرح کوي، او بازار ورته پیدا کوي او د غریبانو له وس سره سم روغتیايي خدمات وړاندې کوي (چې ډیر قیمتي نه وي).
- یو ټولنیز کاروبار د کلیوالي سیمو د اوسیدونکو لپاره د دوباره استعمال (استعمال مجدد) د انرژي سیستمونه په مناسب قیمت تهیه کوي، چې دغه کلیوالي ولسونه شاید په بله لاره (د مارکیت د لوړې بیې د وسایلو له لارې) د بریښنا د استفادې څښتنان نشي.
- یو ټولنیز کاروبار په غریبو سیمو یا کم اغیزه سیاسي سیمو کې د مستعملو اوبو او یا هم فاضله جاتو د دوباره استعمال په مرسته گټور محصولات تولیدوي، چې د چاپیریال د ککړتیا مخه هم نیسي.

په دغو او نورو متصوره حالاتو کې د ټولنیز کاروبار شرکتونه یو محصول یا خدمت²⁶ وړاندې کوي، چې هم گټه ځیني ترلاسه کیدای شي او هم د ټولنی غریب قشر او په مجموع کې ټولنی ته هم گټه رسوي.

²⁶. ډیر غیر ضروري مصارف په اعلانونو او فیشني لوکسو نغښتنو کيږي. د غربي نړي په ملي ټلويزيونونو کې د نیم دقیقه ایز تجارتي اعلان اوسط قیمت ۱۱۵۰۰۰ ډالره وي برسیره پردې د یو تجارتي اعلان د تولید (تیارولو) مصارف هم وي چې ۵۰۰۰ – ۲۰۰۰۰ ډالرو پورې وي.

یوه داسې پروژې چې یو ټولنیز هدف تعقیبوي، او په خپلو محصولاتو او خدماتو یو قیمت رډي خو خپل بشپړ مخارج نشي پوره کولای، دغسې یوه پروژې په ټولنیز کاروبار کې نه حسابیږي. داسې پروژې چې خپل تاوان په اعانو او یا تخفیفاتو پوره کوي، بیا یو خیریه/رضاکارانه کاروبار بلل کیږي نه یو ټولنیز کاروبار. خو که دغه پروژې بیا خپل ټول مصارف په دوامداره توګه پوره کولای شي، دا نو بیا کاروباري نړۍ ته داخلېږي چې هغه وخت بیا ټولنیز کاروبار وي. کله چې د یوه ټولنیز هدف تعقیبونکي پروژې د مالي اتکا د جاذبې له ساحې څخه راووزي، بیا نو الوتنې ته تیاره وي. دغسې یوه پروژې بیا په خپلو پښو ولاړه وي او تقریباً د نامحدودې ودې او توسعې ظرفیت لري. او دا چې ټولنیز کاروبار وده کوي، هغه ګټه چې ټولنی ته یې رسوی هم وده ورسره کوي. نو یو ټولنیز کاروبار د یوه یو تشبثي کاروبار (تصدي) په بڼه طرح او عمل کوي چې تولید لري، خدمات وړاندې کوي، مشتریان لري، بازار لري، مخارج او عایدات لري، خو د «اعظمي ګټې» د اصل په عوض د «ټولنيزي ګټې» پر اصل بنا شوی وي. ټولنیز کاروبار د پانګه اچوونکي د ممکنه لوړې ګټې د ترلاسه کولو په ځای، ټولنیز اهداف تر لاسه کول تعقیبوي.

د ټولنیز کاروبار ګټه په خپله په کاروبار کې پاته کیږي

ټولنیز کاروبار د خیریه یا غیردولتي مؤسسې او یا هم غیر انتفاعي بنسټونو سره په یوه بل مهم اړخ کې هم تفاوت لري. د نادلتي مؤسساتو برعکس او د مروج اعظمي ګټې کاروبار په شان ټولنیز کاروبار څښتنان لري، چې د خپلي پانګې د دوباره ترلاسه کولو مؤکلین او حقدار (او واکدار) بلل کیږي. ټولنیز کاروبار کیدای شي، یو او یا ډیر مالکان ولري، او هم کیدای شي د یوه تن ملکیت وي او یا هم مشارکت²⁷ وي او یا هم کیدای شي، یو یا څو پانګه اچوونکي یو ټولنیز کاروبار تمویلوي او د کاروبار د پرمخ وړلو لپاره مسلکي مدیران استخداموي. یو ټولنیز کاروبار کیدای شي د دولت او یا هم دکومې رضاکاره (خیریه) ټولنې او یا د دغسې موسساتو د مختلفو ترکیبونو څخه جوړ شوي نهادونه یې مالکان وي. د بل هر کاروبار په شان، ټولنیز کاروبار هم نشي کولای چې په لایتناهي توګه تاوانونه و زغمي، خو هغه ګټه چې له ټولنیز کاروبار څخه تر لاسه کیږي، هغه چاته نه ورځي چې پانګونه یې پکې کړي وي، نو ټولنیز کاروبار د یوه تاوان نه کوونکي او غیر قابل تقسیم (بې تاوانه او بې ویشه) کاروبار په بڼه تعریفولای شو. په بله ژبه د یوه ټولنیز کاروبار په نتیجه کې ترلاسه شوې یا تولید شوې ګټه د پانګه اچوونکو په عوض بیرته په کاروبار لګول کیږي. پدې ترتیب سره د ټولنیز کاروبار څخه د ترلاسه شوې ګټې څخه په ټولنه کې مطلوب د ټیټو بیو، ښه خدماتو او زیات لاسرسي په بڼه مستفید کیږي.

په ټولنیز کاروبار کې منفعت (ګټه لرل) مهمه ده. تر څو چې له ټولنیز هدف سره مغایرت ونلري نو یو ټولنیز کاروبار باید د دوو لاندې دلایلو له مخې وکړي: یو دا چې باید قرضه بیرته تادیه کړي، او دوهم دا چې د اوږدمهاله ټولنیزو اهدافو تعقیب حمایه کړای شي.

27. مشارکت (Partnership) په کاروباري نړۍ کې د دوو یا څو تنو تر منځ په یوه کاروبار یا تجارت کې د رابطې معامله وي، چې په معینو شرایطو یې توافق سره کړی وي. له شریکانو څخه هر یو پیسې، ملکیت (جایداد)، خپل کار یا خپل فن پکې اچوي او په ګټه او تاوان کې سره ګډ وي. له مضاربت سره یې فرق دا دی چې د پیسو څښتن یو چاته پیسې ورکوي او هغه بل کس بیا خپل کار پکې کوي او د ګټې سهمونه یې معلوم وي، خو د اسلامي شریعت سره سم، په مضاربت کې د تاوان برخه د مزدور نه، بلکې د پیسو د څښتن له برخې څخه پوره کیږي.

د اعظمي گټې کاروبار د مروج شکل په شان، يو ټولنيز کاروبار بايد د اوږدمهاله کار د لارې نقشه ولري. د گټې ترلاسه کول يو ټولنيز کاروبار پدې قادروي چې په مختلفو ابعادو کې (د خپل فعاليت) افق پراخ کړي، مثلاً خپل فعاليتونه نورو جغرافيوې سيمو ته و غزوي، د خپلو عرضه کوونکو محصولاتو يا خدماتو کيفيت ښه کړي، څيړنيزې او انکشافې هڅې وکړي، د پروسو مؤثریت زيات کړي، نوي تکنالوژۍ وکاروي، او يا هم د ټولنې کم عايدو قشر ته د رسيدو لپاره د بازار موندنې په اړه نوښتونه وکاروي.

په هر صورت د ټولنيز کاروبار لپاره بنيادي کړنه دا وي چې د تاوان له تحمل کيدو څخه پرته خلکو او د مخکې کړې ته خدمت وکړای شي او په خاصه توگه زموږ د ټولنې لويدلو پرگنو ته په ممکنه ښه طريقه خدمات ورسوي. دا چې يو ټولنيز کاروبار په څومره وخت کې خپله پانگه بيرته ترلاسه کوي، پخپله په پانگه اچوونکو او د ټولنيز کاروبار په مديريت کولو پورې اړه لري. د پانگې د بيرته ترلاسه کولو لپاره وړانديز شوې موده د پانگه اچوونې په لارښود کې تصريح شوي وي: کيدای شي ۵، ۱۰ او يا ۲۰ کاله وي. پانگه اچوونکي ممکن يو مناسب ټولنيز کاروبار انتخاب کړي او د کاروبار پيشبيني شويو اړتياو او د پانگه اچوونکي د خاص ټولنيز هدف ترجيحاتو ته په کتو سره په دغه متوقعه موده کې په وقفه ايز شکل پانگه اچونه وټاکي.

کله چې اچول شوي اوليه پانگه تلافې يعنې بيرته ترلاسه شي، نو بيا پانگه اچوونکي کولای شي فيصله وکړي چې څه ورباندي وکړي. دوی شايد دغه پيسی دوباره په عين ټولنيز کاروبار کې واچوي، په بل ټولنيز کاروبار کې پانگه اچوونه وکړي، او يا هم د اعظمي گټې عادي مروج کاروبار وړ باندي شروع کړي او يا يې هم د شخصي اهدافو لپاره وکاروي. په هر صورت کې دوی د پخوا په شان د ټولنيز کاروبار مالکان گڼل کيږي او د پخوا په شان د ټولنيز کاروبار د شرکت د کنترول صلاحيت ور سره پاته وي.

دا سوال پاته کيږي چې پانگه اچوونکي نو ولې په ټولنيز کاروبار کې سرمايه بنده کړي؟ په عمومي توگه ويلای شو چې د خيريه کارونو په شان د شخصي ارضا او خوښي لپاره به خلک په ټولنيز کاروبار کې پانگه اچوونه وکړي، بلکې د دوی خوښي او رضایت به تر خيريه کارونو حتی لا زيات ځکه وي چې هغه شرکت (کمپنی) چې دوی جوړه کړې ده خلکو ته به مطلوبه ټولنيزې گټې رسول دوام کوي او حتی لا زياتو خلکو ته به يې ورسوي. هغه بيلیونونه ډالر چې خلک يې د نړې په مختلفو سيمو کې هر کال د اغانو په شکل خيريه ټولنو ته ورکوي، د دي يو ثبوت او نښه ده چې خلک د دې تېري دي چې د دوي له پيسو څخه نورو انسانانو ته گټه ورسپړي. اما ټولنيز کاروبار له خيريه او رضاکارانه ټولنو سره څو مهم تفاوتونه لري:

اول دا چې يو ټولنيز کاروبار چې پيل شي نو په خپلو پښو ولاړ وي او د دې اړتيا نه وی چې د دوام لپاره به يې هرکال نورې پيسې ورکول کيږي. ټولنيز کاروبار په خپله پرمخ ځي (روان وي)، په خپله دايمي وي او په خپله توسعه پيدا کوي. کله چې بنسټ يې کينودل شي، بيا نو خپلې ودې ته پخپله دوام ورکوي او تاسي د خپلو پيسو په مقابل کې لا ډيرې ټولنيزې گټې ترلاسه کوي.

دوهم دا چې په ټولنيز کاروبار کې پانگه اچوونکي خپله سرمايه بيرته تر لاسه کوي. بيا نو د دوی خوښه وی چې په عين کاروبار او يا بل ټولنيز کاروبار کې يې لگوي. پدغه ډول بيا نو له عين پيسو څخه امکان لري ډيره ټولنيزه گټه ترلاسه شي.

دا چې دغه یو ډول کاروبار دی نو کاروباري خلک دا یوه زړه راښکونکې موقع گڼي او نه یوازې دا چې یوه ټولنیز کاروبار ته پیسې ورکوي، بلکې موقع یې بولي چې خپل کاروباری مهارتونه او نوښتونه هم د ټولنیزو مسایلو د حل لپاره د نفوذ په توگه وکاروي او نه یواځې دا چې پانگه اچوونکی خپلې پیسې بیرته تر لاسه کوي، بلکې هغه د شرکت د مالک په حیث پاته کیږي او په راتلونکي کې د هغه شرکت د عمل د کړنلاري په اړه هم تصمیم نیسي. دا بیا په خپله یوه ډیر زړه راښکونکی هیله ده.

د ټولنیز کاروبار د لید پراخول

د تجارت په مارکیټ کې د ټولنیز کاروبار شاملیدلو سره بازارونه ناڅاپه نوي او زړه راښکونکي بدیلونه ویني، او پدې توگه کاروباري مارکیټونه لازيات په زړه پوري، جالب، د مشغولتیا او سیالي محلونه گزي. ټولنیزې اندیښنې (مسایل) د گټې له هیلو سره د مساویانه اهمیت په لرلو سره کاروباري بازار ماحول ته داخلېږي، نه دا چې د عامه اړیکو د کړکې له لارې واوریدل شي (یعنی ټولنیز مسایل د کاروبار دگټې په شان د هغه برخه گزي).

ټولنیز کاروبار به په کاروباري بازار کې د مروج اعظمي گټې د کاروبار سره یو ځای فعالیت کوي او د نورو عادي کاروبارونو په شان به له هغو سره رقابت کوي. مشتریان به د اجناسو او خدماتو د قیمتونو، کیفیت، لاسرسي، نوم او نښې او نورو هغو عواملو په اساس، چې په ورځني ژوند کې په مروج ډول د دوی په انتخاب اغیزي لري، تصمیم نیسي. واضح خبره ده چې یو شمیر مشتریان به دې ته ترجیح ورکوي چې هغه مال واخلي چې ټولنیزې گټې لري²⁸ لدې سره به ټولنیز کاروبار د گټې د اعظمي کاروبارو سره داسې رقابت کوي لکه چې په معمول سرمایه داري نظام کې مروج دي او هغه کمپنی چې تر نورو ښه وي، ممکن گټونکي شي.

ټولنیز کاروبارونه به په خپل منځ کې هم رقابت لري، خو د ټولنیزو کاروباري کمپنیو سیالي به د اعظمي گټې د کاروبارونو تر منځ له سیالی سره ډیر فرق لري. دغه سیالي به د گټې د زیاتیدو لپاره نه، بلکې د ټولنیز گټو د زیاتیدو لپاره وي. پدې توگه به د ټولنیزو کاروبارونو تر منځ رقابت د یو بل د مؤثریت او د خلکو د خدمت د ښه والي لپاره وي. ټولنیزو کاروبارونو تر منځ سیالي د محصولاتو او خدماتو د ښه او مناسب کیفیت له لارې د زیات ویاړ د ترلاسه کولو په منظور وي، نه دزیاتي گټې د ترلاسه کولو په هیله.

دوه ډوله ټولنیز کاروبار

په اوسنۍ مرحله کې زه د ټولنیز کاروبار د دوه ډولونو وړاندیز کوم:

لومړی ډول هغه شرکتونه دي، چې تمرکز یې د ټولنیزو گټو وړاندې کول وي، نه د شرکت د مالک لپاره د گټې اعظمي کیدل، او مالکان یې داسې افراد وي چې د ټولنیزو گټو په لټه کې وي؛ لکه د فقر او غربت کموالی، د غریبانو لپاره روغتیايي خدمات، ټولنیز عدالت، نړیوال تداوم، او نور. دغه افراد په ټولنیز کاروبار کې د پانگه اچوونې له لارې رواني، هیجاني، او روحي خوشحالي لټوي، نه د گټې ترلاسه کول.

²⁸ مثلاً دا اوس د نړۍ په ډیرو برخو کې ډیر خلک زرغون محصولات خوښوي (د چاپیریال د ککړتیا د کمیدو په هیله)، یا هغه محصولات نه اخلي چې د ماشومانو د ارزان بیه مزد له لارې تولید شوي وي، یا محلي تولیداتو ته ترجیح ورکول تر څو محلي غریب قشر حمایت شي، او نور.

دوهم ډول بيا د اعظمي گټې د ترلاسه کولو داسې کاروبار وي چې د غريبو يا زيان منونکو ملکيت وي. پدغه صورت کې ټولنيزې گټې د کمپنيو له اسهامو څخه تر لاسه کېږي- د کمپني د اسهامو گټه غريبانو ته ورکول کېږي چې پدې ترتيب له دوی سره د فقر په له منځه وړلو او يا کمولو کې مرسته کوي.

لومړی ډول ټولنيز کاروبار ممکن غريبانو ته غذا، کور، روغتيايي خدمات، تعليمي خدمات، يا نور لازمي محصولات ورکړي تر څو له غريبو سره مرسته وشي. په دوهم ډول کاروبار کې بيا توليد شوي محصولات يا خدمات شايد ټولنيزې گټې و نلري، اماد ملکيت له لاري يې گټه ور ته رسېږي، ځکه د اسهامو مالکين يې غريبان او يا له پامه لويديلي خلک وي او ترلاسه شوې گټه به له دوی سره مرسته وکړي چې له غربت څه راووزي. دغه ډول شراکت به د خاصو شفافو وضع شويو معيارونو په اساس تنظيم او د کمپنيو د ريسانو لخوا تقويه او عملي کېږي. پدې ترتيب سره هره گټه چې د کمپني له کاروبار څخه تر لاسه کېږي، هغه چاته ورځي چې اړتيا ورته لري.

فرض کړی چې په هيواد کې يوه غريب ميشته کليوالي سيمه د ورته نژدي سيمې له تجارتي او کارو باری بازار څخه د يوه سيند په وسيله جلا شوي وي. کليوال نشي کولای چې په عادي او معمولو وسايلو له دغه سيند څخه تير شي او يوازينی لاره به د دغه سيند له پاسه د يوه پل جوړول وي.

پدې ترتيب سره د نوموړې منزوي سيمې د کم عايدو او غريبو خلکو محصولات بازار ته نه رسېږي. او دوی له ټولنيزي ناچاري سره مخامخ وي چې د دوی عايد کموي، په بازار کې پيدا کيدونکو مناسبو موادو او تعليمی او روغتيايي او نورو بنيادي خدماتو ته د دوی لاسرسی محدود وي. پدې مثال کې فرض کوو چې ملي او محلي حکومتي اداري دغه مشکل د بودیجې د نشتوالي، سياسي بی تفاوتی او يا نورو نيمگړتياو له وجي نشي حلولاى. که څه هم دغه يو خيالي مثال دی خو د دريمي نړۍ²⁹ په ډيرو هيوادونو کې د موجوده وضعیت يوه بڼه نمونه ده او موجود وضعیت بڼه توضیح کوي.

اوس فرضوو چې يوه شخصي کمپنی جوړه شي چې د سيند لپاره يو لوی سرک او يو پل جوړ کړي، تر څو دغه منزوي سيمه د هيواد له بازار سره په مصونه توگه و نښلوي. دغه کمپنی له دوو اړخونو يو ټولنيز کاروبار بللای شو:

يو دا چې دغه کمپنی د غريبو او کم عايدو اوسيدونکو لپاره په يوه مالياتي تخفيف سره لاس رسى برابر وي. پداسي حال کې چې د سيمې په منځني او مستعد قشر او لويو تجارتي مؤسساتو به بشپړتجارتي ماليات حواله کوي. واضح ده چې د مستحقو خلکو د تشخيص لپاره به يو طرز العمل موجود وي او هغوی ته به يو ډول پيژندکارت ورکوي چې د مالياتي تخفيف مستحق وپيژندل شي.

د مالياتو (د سرک او پل ټيکس) څخه ترلاسه شوی عايد به د پله او سرک جوړولو او ترميم په مصارفو لگېږي او د وخت په تيريدو سره به له دغې گټې څخه د پانگه اچوونکي اوليه پانگه هم بيرته ځينې تاديه کړي. خو پانگه اچوونکي به نوره گټه نه ځينې ترلاسه کوي. که تر دغه وروسته د ټيکس له لاري کومه گټه تر لاسه کېږي، نو هغه به د نورو تاسيساتو لپاره کارول کېږي تر څو کليوالي ټولنو ته يې گټه ورسېږي. مثلا نور سرکونه، پلونه او يا هم ځينې ټولنيز کاروبارونه چې د محلي اقتصاد ودې او کارموندنو ته ژمن وي.

²⁹ د دريمي نړۍ اصطلاح په اصل کې د ساره جنگ په دوره کې رامنځته شوي وه تر څو هغه ملتونه تفکيک شي چې نه د غربي (ناتو) او نه د شرقی (سوسيالستی) بلاکونو متحدان و. اما په اوسني حال کې دغه اصطلاح معمولاً د پرمختلونکو هيوادونو د توضیح لپاره کارېږي، چې د اسيا، افريقا، لاتين امريکا او اوقيانوسيه (استراليا شاوخوا) اکثر هيوادونه پکې راځي.

دوهم شکل به دا وي چې د پله او لوی سرک د شرکت (کمپنی) ملکیت د سیمې کم عایده او غریبو اوسیدونکو ته ورکړل شي. کیدای شي چې دا کار په ټیټه بیه د سرک د ونډو (اسهامو) د خرڅولو له لارې تر سره شي. د سیمې غریبو او کم عایده اوسیدونکو ته د کوچنیو قرض ورکوونکو نهادونو یا داسې قرضو له لارې تر سره شي چې د کمپنۍ له گټې څخه به بیرته تادیه کېږي. د ټکس څخه نوره ترلاسه شوي گټه به یا په سیمه کې په نورو نویو زیربنایي پروژو لگول کېږي او یا به د اسهامو د گټې په بڼه غریبو او کم عایده شریکانو ته ورکول کېږي، کوم چې د کمپنۍ مالکان دي. پدې ترتیب سره به دغه اوسیدونکي مستقیمه مالي گټه تر لاسه کړي.

گرامین بانک غریبانو او کم عایده افرادو ته بې له ضمانت څخه او په کم مناسب قیمت کوچنی قرضي برابرې او پدې ترتیب سره دوی کولای شي چې خپل واړه کاروبارونه پیل او یا پراخ کړي چې بالاخره دوی له فقر څخه خلاصیږي. گرامین بانک به د گټې د اعظمي کیدو یو عادی کاروبار وای که چېرې د لوړو پانگه لرونکو مالداره افرادو په لاس کې وای. خو داسې نده؛ د گرامین بانک مالکان غریبان دي؛ ۹۴٪ د اسهامو شریکان یې پخپله قرضه اخیستونکي دي. پدې لحاظ د مالیکنو د جوړښت او پاکي له مخې نو گرامین بانک یو ټولنیز کاروبار ده. که د گرامین بانک په شان یو لوی بانک د بنگله دیش د غریب قشر د ښځو ملکیت کیدای شي، نو همدا شان هر لوی شرکت هم د غریبو خلکو ملکیت کیدای شي (یعنی غریبان هم د هر لوی شرکت مالکان کیدای شي)، خو که موږ په صداقت سره د ملکیت د مدیریت یو عملي موډل په کار واچوو.

همدا راز یو ټولنیز کاروبار د غریبانو د گټې لپاره دواړه شکلونه په ترکیبي ډول کارولای شي: یو داسې کاروباری پلان تعقیبول چې د تولید شویو محصولاتو او خدماتو او د خرڅلاو د ماهیت له مخې د ټولنیزو گټو لپاره طرح شوی وي؛ او همدا راز کیدای شي د غریبو او له پامه لویدلو خلکو ملکیت وي.

د ټولنیز کاروبار او د ټولنیز تشبث تفاوت

د ټولنیز تشبث مفهوم د هغو خلکو قوت سره یو ځای کوي چې غواړي یو شمیر ټولنیزو مسایلو ته لازمه توجه او پام را وپورول شي او د حل په هکله یې یو څه وشي. دغه حرکت په نړۍ کې ډیر داسې خلک را منځ ته کوي چې غواړي له نورو سره د مرستې لپاره په زړه پوري کارونه وکړي. گرامین بانک او اړوند نهادونه یې هم معمولا د دغسې یوه حرکت د سمبول په بڼه بلل کېږي.

لکن ټولنیز کاروبار او ټولنیز تشبث عین یو شی ندي. ټولنیز تشبث یوه جامع نظریه ده او د هر هغه نوښت او ابتکار په بڼه تعریف کیدای شي، چې له خلکو سره مرسته کولای شي.

دغه ډول یو نوښت کیدای شي اقتصادي او یا غیر اقتصادي او یا هم د گټې او بې گټې په بڼه وي. ناروغانو ته وړیا درمل ویشل د ټولنیز تشبث یو مثال کیدای شي. همداراز په یوه کلي کې چې روغتیايي اسانتیاوې نه وي موجودې، د گټې لپاره یو روغتیايي کلینیک جوړول هم یو ټولنیز تشبث گڼل کیدای شي. په همدې ډول یو ټولنیز کاروبار شروع کول هم.

په بل عبارت، ټولنیز کاروبار د ټولنیز تشبث یو فرعي سیټ ده او ټول هغه خلک چې ټولنیز کاروبار چلوي، ټولنیز متشبثین هم دي. اما هر ټولنیز تشبث بیا په ټولنیز کاروبار کې نه راځي (مثلا ناروغانو ته وړیا درمل ویشل).

دا چې د ټولنيز کاروبار تصور نوی ده، نو باور دا ده چې د ټولنيز تشبث نړيوال تحریک به لدې وروسته په ټولنيز کاروبار کې دلچسپي پيدا کړي.

د ټولنيز تشبث تحریک ممکن د ټولنيز کاروبار د پيل او ارتقا لپاره زياته توجه وکړي او د هغه لپاره مناسب ابزار او نهادونه ايجاد او ترتيب کړي. يو شمير ټولنيز متشبثين او تشبثات کيدای شي په ټولنيز کاروبار واړول شي، ځکه چې د مروج شکل په نسبت به په نوې بڼه ډيره ټولنيزه گټه و لري.

د مروج کاروبار او ټولنيزو اهدافو د ترکيب مخکينۍ هڅې

"ټولنيز کاروبار" يوه نظريه يا تيورتيک مفهوم نده، بلکه يو شمير ټولنيز کاروبارونه له پخوا څخه په نړۍ کې موجود وو چې گرامين بانک او د هغه اړوند کمپني گاني يې نموني دي. نور ټولنيز کاروبارونه هلته او دلته را څرگندېږي.

ټولنيز کاروبار کيدای شي په ملي او بين المللي اقتصاد کې يو قوي لوبغاړی شي، خو د دغه هدف د ترلاسه کولو لپاره لا اوږده لاره پاته ده. به اوسني وخت کې هيچا هم کاروبارونه د ټولنيزو اهدافو لپاره په اغيزمن ډول ندي عيار کړي. علت يې دا ده چې د ټولنيز کاروبار هغه اصلي تصور خو عام شوی لا پريږده، چې موجود هم نده.

يوه هڅه چې منور بشری فکر په کاروباری مؤسساتو کې اچوي، کوپراتيفي تحریک³⁰ وو چيري چې کارگرو او مستهلکينو لاس سره يو کړی وو چې د کاروبار مالکان شي او هغه کوپراتيفي کاروبار ټولو ته د گټې رسيدني لپاره مديريت کړي.

رابرت اون (Robert Own 1771 – 1850) چې په انگلستان او سکاټلند کې يې د مالوچو کارخانې لرلي، د کوپراتيفي تحریک مخکين بلل کيږي. د صنعتي انقلاب په لومړيو لسيزو کې په انگلستان کې داسې عرف وو چې د کارخانو کارگرانو ته به مزدوري په نغدي بڼه نه ورکول کيده، بلکې يو کاغذ ورکول کيده او مزدوران مکلف وو چې چې د کارخانو په مربوطه مغازو کې د هغه کاغذ په عوض کې سودا واخلي، سره لدې چې بيه به يې لوږه او کيفيت به يې هم ټيټ وو. رابرت اون د کارگرانو له دغه ډول استثمار څخه درديده چې بالاخره يې د کارگرانو د دغه ډول استثمار د مخنيوي لپاره عملي قدم واخيست. هغه په سکاټلند کې په خپله کارخانه کې يوه مغازه خلاصه کړه چې باکيفيته اجناس به په بڼه بيه پکې خرڅيدل او کارگرو به اخيستل، خو د خرڅلاو څخه تر لاسه شوې گټه به بيا د ده د کارگرو تر منځ ويشل کيده. دغه حرکت او کار د کوپراتيفي تحریک نطفه بلل کيږي. د کوپراتيفي تحریک اصل دا وي چې کاروبار به د مشتريانو مالکيت وي، او د مشتريانو د گټې لپاره به فعاليت کوي، نه ددې لپاره چې تجار ته يې گټه ورسپري. دغه ډول مغازي چې د رابرت اون د دغه ډول کوپراتيفي تصور په اساس فعاليت لري، په انگلستان او ډيرو اروپايي هيوادونو کې عامي دي.

³⁰ تصدي (Enterprise) اصطلاح مختلفي معنی گاني لري. په قاموسونو کې يې داسې تعريفوي: ۱. يوه پروژة يا عهده چې خاصه، مشکله، بيچلي او له خطرونو سره (پرمخاطره) وي. ۲. د يوې اقتصادي مؤسسې واحد يا فعاليت. هغې کاروباری مؤسسې ته وايي چې معمولاً په مختلفو محلونو کې کمپني گاني لري خو په گډه کار کوي چې د کمپني اهداف او مرام تر لاسه کړي.

کوپراتيف (Cooperative, Corporation) دافرادو يو مستقل اتحاد وي چې په رضاکارانه توگه د دې لپاره سره يو ځای کيږي چې خپل گډ انساني، کلتوري او ټولنيز ضرورتونه او ارزوگاني د مشترکو ملکيتي تصدی پوسيله تر لاسه کړي.

کوپراتیفي تحریک د کارخانو د بي انصافه مالکانو لخوا د غریبو د استثمار سره د مقابلي لپاره را منځته شوی وو. لدې سره بیا هم د کوپراتیف تصور په ذاتي توگه له غریبو سره د مرستي کولو لپاره نه وو را پیدا شوی. پدې ترتیب سره کوپراتیفي کاروبارونه د مالکینو په اهدافو پورې اړه لري او کیدای شي د اعظمي گټې د ترلاسه کیدو د کاروبار یو بل شکل هم وگرزي - که اغراض یې د کارگرو حمایه نه وي. که د خپل چارو کسانو په لاس کې ولوېږي، نو بیا په محدودو لاسو د اقتصاد د کنترول وسیله گرځي، نسبت دې ته چې په ټولنه کې له هر یوه سره مرسته وکړي.

یو بل حرکت چې هڅه یې د کاروبارونو اوښو ټولنیزو اهدافو ترکیب وو، د غیر انتفاعي مؤسساتو ایجادول وو، کوم چې د ټولنو لپاره مفید خدمات او محصولات خرڅوي. دغه ډول کمپنۍ هم په ریښتیني توگه ټولنیز کاروبارونه نه وي، ځکه چې دوی یوازي د خپل کاروبار (د عرضه کوونکو خدماتو او محصولاتو) د مصارفو یوه برخه پوره کوي، خو دوی پدې کاروبار کې گټه نه کوي. پدې ترتیب سره دوی د خیریه رضاکارانه مرستو له جاذبې څخه د فرار لازم سرعت نشي پیدا کولای (یعنی دا چې دوی خپل مصارف نشي پوره کولای (ځکه له خپل کاروبار څخه گټه نه لري)، نو دوی په خپلو پښو نشي دریدای او خیریه مرستو ته اړ وي). همدا راز دغه ډول کاروبار پانگه اچوونکي مالکان نلري، کوم چې د ټولنیز کاروبار ځانگړتیا او یوه مهمه ممیزه وي - یعنی یو ټولنیز کاروبار د پانگې د منابعو د پیدا کولو له لاري چې گټه هم تر لاسه کوي، او ددغي پانگې څخه د ترلاسه شويي گټې له لاري د ټولنیزو گټو مفیدیت او مؤثریت یې دواړه تضمین شوی وي.

یو شمیر نورې هڅې د مروجو گټې اخیستنې د کمپنیو د مدیرانو له خوا هم تر سره شوي وي، چې کمپنۍ د ټولنې د مسؤلیت په رڼا کې وچلوي. مثلاً په ځینو مواردو کې کمپنیو د گټو تر څنگ ټولنیزې ښیگڼې هم وړاندې کړي وي. په ریښتیني توگه د دغو کمپنیو د مالکانو اغراض او محرکات معلوم ندي، نو نشو ویلای چې یو ټولنیز کاروبار به وي او که نه؟ اما د اعظمي گټې د کاروبار د ماهیت له مخې دغه ډول خدمات او ښیگڼې د پانگې له کموالي سره مخامخ کیدونکي وي.

په پای کې هیڅ یو له پورته توصیف شویو ساختارونو څخه، یعنی کوپراتیف، غیر انتفاعي او یا هم د ټولنیز مسؤلیت درک کونکی د گټې کاروبارونه د ریښتیني ټولنیز کاروبار قوي ښیگڼې نشي وړاندې کولای. پدې ترتیب سره نړۍ د ټولنیز کاروبار دغسې نوې بڼې ته سترگي په لاره ده.

که د ټولنیز کاروبار تصور په نړۍ کې د آزاد بازار د اقتصاد په ټولو برخو کې ریښي و غزوي، نو بیا نړۍ د بدلیدو قابلیت پیدا کولای شي.

ټولنيز کاروبار به له کومه راځي؟

دا چې د ټولنيز کاروبار تصور تر اوسه نوی او لا ډیر مشهور شوی ندی، نو په سر کې دا ستونځمن ښکاري چې دا تصور کړو چې څوک او ولې به یو څوک داسې کاروبار ایجادوي؟ مور ټول له مروج او عنعنوي شرکتونو سره بلد یو او که مو خوبښیری او یا نه، خو داسې بولو چې مور د دوی په ارزښتونو او محرکاتو پوهیږو. د ټولنيز کاروبار په اړه بیا داسې نده (مور نه پوهیږو چې د داسې کاروبار ارزښتونه او محرکات به څه وي؟).

فکر کوم چې که موقع ورته مساعده شي، هر څوک په ټولنيز کاروبار کې د برخې اخیستنې ظرفیت لري. خلک د خپل (کاروباري) ژوند پالنه کوي او د نورو سرپرستي او پالنه هم کوي. بشر د خپل او نورو همنوعو د ژوند د ښه کیدو یو ذاتي او طبعي میل لري، خو که وکولای شي. که زمینه ورته مساعده شي، نو خلک دا مرجح بولي چې له فقر، ناروغي، ناپوهي او له مصیبتونو څخه په خالي نړۍ کې و اوسېږي. دغه بشري حس د دې سبب کیږي چې خلک خپل بلیونونه ډالر رضاراګانه خدماتو ته وقف کړي، د غیر انتفاعي موسساتو د ایجاد لپاره بنیادونه (بنسټونه) جوړوي، د اولسې خدمتونو لپاره د خپل قیمتي وختونو بې شمیره ساعتونه رضاکارانه کارونه کوي او (په ځینو حالاتو کې خولا) په ټولنيز سکتور کې د کم معاشه وظیفو په خوبولو سره خپل شغلي سرنوشت وقف کوي. دغه ډول محرکات به د ټولنيزو کاروبارونو د ایجاد محرکات هم وي، خو چې یو ځل دغه تصور په عام ډول تفهیم او وپیژندل شي.

په راتلونکي کې د ټولنيز کاروبار د غوړیدو لپاره کیدای شي لاندې یو شمیر خاصې منابع د یادولو وړ وي:

- کیدای شي موجوده مختلف الشکله او مختلف الحجمه کمپنیاې به وغواړي چې دوی خپل ټولنيز کاروبارونه پیل کړي. ځینې یې ممکن د دوی د موجوده «ټولنيز مسؤلیت» د رسالت د یوې برخې په توګه د خپلې کلنۍ ګټې یوه برخه ټولنيز کاروبار ته وقف کړي. نور بیا شاید د نویو بازارونو د لټون او پیدا کولو په هیله له غریبو سره د مرستي له لارې یو ټولنيز کاروبار پیل کړي. دغه ډله به یا خپل ځانته ټولنيز کاروبار، یا د نورو کمپنیو په مرسته او یا هم د ټولنيز کاروبار د متخصصو متشبثینو سره په همکارۍ کې کوم ټولنيز کاروبار ایجادوي.
- ټولنيز بنسټونه (خیریه مؤسسات) ممکن د دوی د خیریه کار سره موازي خو په ځانته ښه³¹، د ټولنيز کاروبار د ایجاد لپاره د پیسو صندوقونه ایجاد کړي³². د ټولنيز کاروبار ګټه دا ده چې که څه هم دغه کاروبار ټولنيزې ګټې تولیدوي خو پیسې یې نه ضایع کیږي او پدې ترتیب سره د ټولنيزو بنسټونو د ښو کارونو وړتیا تقویه کوي.
- د اعظمي ګټې د ترلاسه کولو دمعمولو کاروبارونو په حوزه کې یو شمیر مجرب متشبثین (کامیاب کاروباریان) شاید دا خوښ کړي چې خپل استعدادونه، نوښتونه او د مدیریت مهارت د ټولنيزو کاروبارونو په تاسیسولو او

31. مثلا د افغانستان لپاره د سوېدن کمیټه چې د عادي خیریه کارونو تر څنګ یې غریبو متشبثینو ته د کاروبار د ایجاد لپاره وړیا قرضي ورکولی. د قرض کونکو سره به تعهد کیده چې اصل سرمایه به بیرته په موده قسطونو بیرته سوېدن کمیټې ته ورکوي. افغانستان لپاره د سوېدن کمیټې له دریو لیسزو راهیسي په یو شمیر محدودو کلیوالي سیمو کې د ورو متشبثینو سره د ورو قرضو پروژې پیل کړي وه. نتیجه یې یوې څیړنې ته اړتیا لری چې مؤثریت یې معلوم شي

- چلولو کې و ازمایي. د دوی مشوقات شاید دا وي چې هغي ټولني ته بېرته يو څه ورکړي چې دوی پکې آباد شول (پيسې يې پيدا کړي)³³ او يا د کوم نوي کاروبار کولو وسوسه ولري .
- نړيوال او بين الدولې انکشافې تمویلونکې منابع له ملي خیریه پروگرامونو څخه نیولې بیا تر نړيوال بانک او ساحوی بانکونو پورې شاید د دوی د مرستو په ترلاسه کوونکو هیوادونو یا سیمه او یا هم ساحوي سطحه باندې د ټولنیزو کاروباري نوښتونو د ایجاد لپاره یوه برخه بودیجه تخصیص کړي. نړيوال بانک او ساحوي بانکونه کولای شي چې د ټولنیز کاروبارونو د ایجادولو لپاره مالي مرستی چمتو کړي.
 - دولتونه کولای شي چې د ټولنیزو کاروبارونو د حمایت لپاره انکشافې بودجه تهیه کړي³⁴.
 - دمستعدو او مالداره متقاعدینو لپاره ټولنیز کاروبار شاید د پانگه اچونې یو جذاب فرصت او موقع وي. همدا راز هغو کسانوته چې ډیر مال په میراث ورپاته شوی وي، شاید په ټولنیز کاروبار کې پانگه اچول یا یو ټولنیز کار پیلول یوه ښه مفکوره وبلل شي.
 - د لوړو تحصیلاتو یا تجارتي نهادونو ځوان فارغان شاید د گټې د ترلاسه کیدونکو مروجو کاروبارونو په عوض ټولنیز کاروبار د دې لپاره خوښ کړي چې د نړۍ د بدلیدو خیالونه یې هڅوي او غواړي چې نړۍ بدله کړي. د ټولنیز کاروبار تصور د ځوان کهول لپاره په ټوله نړۍ کې، او په خاصه په آبادو هیوادونو کې شاید یو په زړه پورې کاروبار وبریښي. ځوان کهول په موجوده سرمایه داري نړۍ کې ناهیلی دی، ځکه چې د دوی د علاقې د جذب لپاره داسې څه پکې نشته. یواځې د مشتریانو د خوښې لپاره محصولات تولیدول او گټه ترلاسه کول شاید د ځوان کهول لپاره کوم خاص هدف نه وي. دغه خلاوي به د ټولنیز کاروبار په وسیله ډکیدای شي. د دومره ډیرو منابعو په نظر کې نیولو سره زه وړاندوینه کوم چې ټولنیز کاروبار به په څو راتلونکو کلونو کې د کاروباري نړۍ په صحنه کې یو معمول رنگ او ځانگړتیا وگرځي.

³³ د آغاخان فاوندیشن (بنسټ) شاید د گټې د یوه کاروبار، چې ټولنیز کاروبارونه هم کوي، یو مثال وي. آغاخان فاوندیشن د لویو قراردادونو او د انکشافې پروژو له لارې ښه مالي امکانات تر لاسه کوي، خو ورسره بیا په هغو غریبو ټولنو کې چې دغه پروژې عملي کوي، خیریه نهادونه هم چلوي چې ځینی یې ټولنیز کاروبارونه هم وي – مثلا غریبو ته د ورو تشیقاتو د ایجاد لپاره بی سوده قرضي ورکول.

³⁴ په افغانستان کې د کلیو د پراختیا بانک او زراعتي بانک یې کیدای شي مثالونه وي.

بشر خو وجهي مخلوق ده

کيدای شى مور د ټولنې په اړه د اقتصاد پوهانو هغه تنگ ليد پدې فرضيې سره غني کړای شو چې خلک دوه ډوله و بولو: يو هغه خلک چې غواړي اعظمي گټه ترلاسه کړي، او بل هغه خلک چې غواړي ټولنيزې گټې ايجاد کړي او خلکو او د مخکې سياري ته ښه کارونه وکړي. خو د دغه نوې فرضيې سره بيا هم مور د يو بعدي خلکو په نړۍ کې پاته کيږو – يواځې د يو بعدي خلکو دوه ډوله دکلاسيک اقتصادى ليد برعکس چې يواځې بشر يو ډول مخلوق بولي (هر څوک يواځې د گټې او هغه هم د اعظمي گټې په لټه کې وي).

په حقيقي په دنيا کې يواځې د يو بعدي انسان دوه ډولونه نه دي، بلکې انسان يواځې يو ډول شخصيت ده چې خلک يو، دوه، درې او يا زيات ډولونه علايق او اهداف لري او دى يې په بدلدونکي ډول په مختلفو درجو سره مخکې بيايي. د اسانتيا لپاره کولای شو چې دغه علايق په دوو لويو کټگوريو وويشو – خپله گټه او ټولنيزه گټه، کوم چې له هغه دوه ډوله کاروبار سره مطابقت کوي چې مور د کتاب پدې فصل کې توضيح کړل: د اعظمي گټې د ترلاسه کولو کاروبار او ټولنيز کاروبار.

افراد، کمپنيانې او يا هم پانگه اچوونکي به څه ډول له دغو دوو کاروباري بهيرونو څخه يو انتخاب کړي؟ له ښه مرغه چې خلک يواځې يو له دغو دوو بدیلونه څخه د حتمي انتخاب په حالت کې نه دي - يعنى يا دغه يا هغه - په اکثر حالاتو کې خلکو ته دا موقع مساعده وي چې په عين حال کې په دواړو دغو بهيرونو کې برخه ولري - البته دا چې افراد په يوه زماني وقفه کې کوم ډول اهدافو ته ډير ارزښت ورکوي او مرجح يې بولي، افراد به په مختلف تناسب سره په هريوه له دغو بهيرونو کې برخه ولري. مثلاً:

- يو پانگه اچونکى شايډ يوه برخه خپله پانگه د اعظمي گټې په کاروبار کې ولگوي، او د خپلې پانگې بله برخه بيا په کوم ټولنيز کاروبار کې په کار واچوي.
- د يوې کمپنۍ د ريسانو بورډ شايډ تصميم ونيسي چې د کمپنۍ د کال د گټې يوه برخه د خپل کاروبار د پراخولو لپاره په مارکيټ کې ولگوي، (مثلاً بله کمپنۍ واخلي او يا موجوده کمپنۍ پراخه کړي) او د گټې پاته برخه په کوم ټولنيز کاروبار کې په کار واچوي.
- د کوم خيريه نهاد د محسنينو د بورډ غړي ممکن د ترلاسه شويو هداياوو يوه برخه پداسي ټولنيز کاروبار کې ولگوي چې د دوى د نهاد له اهدافو سره مغايرت نلري.
- حتی د کاري ژوند په مورد کې هم يو څوک ممکن د يو څه وخت لپاره د اعظمي گټې په کاروباري ساحه کې کار وکړي، بل وخت بيا د غير دولتي مؤسساتو په ساحه او بل وخت بيا د ټولنيز کاروبار په ساحو کې مصروفيت ولري. دا ويږه نشته چې يو څوک د پانگه اچوونې او يا کاري ژوند په مورد کې حتمي بايد د دغو دوو يو بعدي بشري سلوک له موډلونو څخه يو انتخاب کړي. بشر يو څو بعدي مخلوق ده او هغه کاروباري موډلونه چې مور يې پيژنو هم بايد په معادله توگه متنوع وي. ټولنيز کاروبار د يوه بدیل په توگه درک کول او تشويقول به له هغه سره مرسته وکړي. (د بشر له څو بعدي ماهيت سره).

پای

د لیکنې پایلې او نتایج د افغانستان په شان د هیواد لپاره

د ټولنیز کاروبار مفهوم د غریب قشر له کاروباری استعدادونو څخه د کاراخیستلو لپاره زمینه برابرو دې. دا چې غریب قشر سرمایه نلري، نو د سرمایه داری نظام د تصور له مخې دغه قشر یوازی استخدام کیدای شی (یوازی مزدوري کولای شي)، پداسې حال کې چې هر څوک د کاروبار استعداد لري، خو وسایل (پانگه) نلري. د دې لپاره چې د ټولني غریب قشر کاروبار وکړای شي او هم نورو ته کارونه ایجاد کړای شي، دوی ته باید مالي مرسته مهیا شي. د نړۍ په بانکي نظامونو کې معمولاً بانکې قرضه ترلاسه کول له یوې خوا ضمانت غواړي او له بلې خوا معینه فیصدي سود ورکول ایجابوي، چې پدې ترتیب سره د ټولني غریب قشر د کاروبار لپاره پانگه نه شي ترلاسه کولای.

د ټولنیز کاروبار له تصور سره سم، د ټولني غریب قشر ته باید د بانکدارانو، بانکونو یا د ټولني د متمدولو او مستعدو افرادو لخوا د «قرض حسنه» په شرایطو آسانه مالي امکانات ورکړل شي، تر څو دوی په انفرادي او یا په گډه سره یو کاروبار ورباندې شروع کړي. په قرض ورکولو برسیره دغه ډول افراد باید کاروبار کولو ته هم تشویق شي، یعنی د قرض اخیستلو لپاره قرضه اخیستونکي باید د یو ډول کاروبار تر سره کولو پلان ولري تر څو قرضه ترلاسه کړای شي. زموږ هیوادوال له یوې خوا په طبعی توگه متشبث او زیارکنښ وگړي دي او له بلې خوا د آزاد کاروبار کولو جرأت هم لري. زموږ د هیوادوالو آزاد طبیعت (د هیواد په تیر تاریخ کې په ریښتیني معنی د پیوډالي او سرمایه درای نظام نه موجودیت) او هم د اسلامي ارزښتونو څخه د الهام له برکته د ټولنیز کاروبار لپاره ښه آماده ښکاري، خو حمایي، تشویق او بازار موندني ته لویه اړتیا لیدل کیږي. د لازمي سرمایې آسانتیاوي به له دوی سره ډیره مرسته وکړي چې د وړو کاربارونو گټه ولري.

د قرضي د تهیه کولو لپاره د گرامین بانک د تجربو په شان په هیواد کې کیدای شی چې مختلف جوړښتونه وکارول شي، چې لاندې یې څو مثالونه دي:

- د هیواد متمدول او شتمن متقی اشخاص تشویق شي چې د خپلو سرمایو یوه برخه د هیواد په یوه بانک کې واچوي تر څو غریب وگړي د کاروبار د ترسره کولو لپاره قرضه ځینی واخلي؛
 - په هیواد کې د کلیو د پراختیا بانک کیدای شي د غریبو د کاروبار لپاره قرضه ورکول رایج کړي؛
 - د نړۍ شتمن وگړي د بشری او یا اسلامي احساس له مخې تشویق او جلب شي تر څو په دغه ډول بانکونو کې یوه څه سرمایې واچوي؛
 - کیدای شي سرمایه اچوونکې له غریبو سره په گډه ټولنیز کاروبار ونه شرع کړي.
- یو شمیر واړه کاروبارونه او تشبثات چې د سرمایي د تهیه کولو په صورت کې په ټول هیواد، او په خاصه کلیوالي سیمو کې، مناسب لیدل کیږي، کیدای شي په لاندې برخو کې وي:

1. د کرنې او مالداري په برخه کې:

- له غریبو کم زمينه او بی کسه کلیوالی کورنیو سره مرسته کول چې په خپلو کمو مخکو (یا دولتی غیر زراعتي ملکی مخکو) کې کورنی باغچې، قیمت بیه طبیې بوتې (زعفران، انجه، ادرك (زنجبیل)، الوویرا، او نور وکرلای شی؛
- په کورونو کې د چرگو او هگیو کوچني فارمونه جوړول؛
- په یو شمیر سیمو کې د طبیې ځنگلونو او بوټو پالنه او ساتنه (کیدای شي محلی حاکمان او د زراعت وزرات یې یو لوی پیمانې پلان جوړ کړي او له اوسیدونکو سره مالي مرسته وکړي چې هغه طبیې نایاب ځنگونه او بوټي وساتي او توسعه ورکړي)؛
- د شمسي انرژي کوچني پلانتونه جوړول او په محلي سطحه په کورونو یا وړو صنعتي کارځایونو خرڅول؛
- په محلي سطحه د طبیې میوو پروسیس کول (مثلا د زغوزیو، پستی، بادامو یا چارمغزو پخول، سپینول، پاکت بندي کول، کارتن کول او صدور ته تیارول)؛
- د میو مربع، جوس یا هم کانسرو جوړولو کاروبار تمویل او تشویقول.
- د حیواني پوستکو پخول او پروسیس کول؛
- د شاتو مچيو، ورینمو چنجیو یا هم ماهې پالنې فارمونو په شان واړه کاروبارونه تشویقول او تمویلول؛
- او نور.

۲. د صنعت او تولیداتو په برخه کې:

ټول هغه واړه صنعتي محصولات چې اومه مواد یې په هیواد کې پیدا کیري او تولید یې لوړ پیمانې تخنیکي پوهه او پیچلتیا نه ایجابوی او په هیواد کې کافي مصرف لري، د ټولنیز کاروبار له لاري په اسانۍ تمویل، تشویق او ایجادیدلای شي. مثلا: برقي سایکتونه، سویچونه، برقي اوتو، منقلونه، حتی شمسي پلانونه او نور.

د صنعتي او زراعتي هر ډول ټولنیز کاروبار لپاره لازمي برېنا د شمسي پلانونو له لاري په هره سیمه کې په محلي توگه ترلاسه کیدای شي. برسیره پر دې په کلیوالي سیمو کې د محلونو کرایه هم هیڅ او یا کمه وي، نو باور داده چې د ښه کیفیت د تولیداتو قیمت به هم د وارد شویو موادو په نسبت ټیټ وي. له دغه ځایه څخه د ښه رقابت لپاره به یوازي د محصولاتو ښه کیفیت لازم او کافي وي.

و من الله تفيق

منصوری

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**